

POLITIK FOR BYKVALITET OG ARKITEKTUR

ATTRAKTIVE OG BÆREDYGTIGE RAMMER FOR LIVET I AARHUS

2022

AARHUS
KOMMUNE

KOLOFON

Billedkreditering

Side 4: Aarhus Ø: Foto Martin Gravgaard. **Side 6:** Gellerup: © SLA / Rasmus Hjortshøj – COAST. **Side 9:** Billede 2 Hjortshøj: P plus P arkitekter. Billede 4 Frederiksbjerg Skole: Foto: Henning Larsen – Peter Nørby. Billede 5 Studielandsbyen: Foto: lenschow & pihlmann. Billede 8 the Kitchen: Lars Kruse, Aarhus Universitet. **Side 12:** Billede øverst 1. fra venstre: Moesgaard Museum. Billede øverst 2. fra venstre Lisbjerg Kirke: fotograf Ib Sørensen. **Side 13:** Øverst 2. fra venstre Aarhus Universitet: C.F. Møller/Torben Eskerod. Øverst 4. fra venstre, billede 2 Frederiksbjerg: Nikolaj Knudsen. Nederst, 2. fra venstre, billede 2 Skjoldhøjparken: Trap Leksikon. Nederst, 2. fra venstre, billede 3 Tretommerparken: Flemming Kaas Svendsen. Nederst 5. fra venstre, billede 2: Team A. Enggaard. **Side 15:** Hjortshøj: P plus P arkitekter. **Side 16:** Øverst verdensmål: www.verdensmaal.org **Side 23:** Billede 2, Skjoldhøjki- len: Wikimedia, Lasse Enevoldsen – Creative Commons CC BY-SA 3.0. **Side 24:** Billede 2 nye: Foto: Rasmus Hansen. Billede 4 om- bygning: Mo Michelsen Stockholm Krag. **Side 25:** Billede 4: Institut for X. Billede 5 Gellerup: © SLA / Rasmus Hjortshøj – COAST. Billede 7: Mette Blicher Folmer. **Side 27:** Billede 2 Hjortshøj: P plus P arkitekter. Billede 4 Frederiksbjerg Skole: Foto: Henning Larsen – Peter Nørby. Billede 5 Studielandsbyen: Foto: lenschow & pihlmann. Billede 8 the Kitchen: Lars Kruse, Aarhus Universitet. **Side 29:** Pejlemærke 1. Kolonne 1 billede 3 Mathilde Fibiger: Foto: Gustin Landskab - Martin Schubert. Kolonne 2 billede 2 Sandbakken: C.F. Møller Architects / Thomas & Poul Pedersen. **Side 31:** Pejlemærke 2. Kolonne 1 billede 3 Solbjerg: Mette Blicher Folmer. Kolonne 1 række 4 Hjortshøj: P plus P arkitekter. **Side 33:** Pejlemærke 3. Kolonne 2 billede 3 DOKKI: Foto: AAK / DOKKI. Kolonne 2 billede 1 springcenter Aarhus: Springcenter Aarhus **Side 35:** Pejlemærke 4. Kolonne 1 billede 1 Nye: Foto: Ib Sørensen. Kolonne 2 billede 3 Moesgaard: Foto: Moesgaard Museum. Kolonne 3 billede 2 interiør: LOOP Arkitekter/ Foto: Helene Høyer Mikkelsen. **Side 37:** Pej- lemærke 5. Kolonne 1 billede 1 statslånshus: Nordpil Arkitekter, fotograf Peter Kragballe. Kolonne 1 billede 2 Hack Kampmann-plan: Hentet fra aarhuswiki.dk. Kolonne 2 billede 1 DGI-huset: Foto: DGI-huset. Kolonne 2 billede 3 studielandsbyen: lenschow & pihlmann. Kolonne 2 billede 4 Albert Naurs Vej: LOOP Architects / Foto: Helene Høyer Mikkelsen. **Side 39:** Pejlemærke 6. Kolonne 2 billede 1 cykelbro Hjortshøj: LYTT Architecture. Kolonne 3 billede 3 bypark Gellerup: ©SLA / Fotograf Tobias Theil Konishi. **Side 41:** Pejlemærke 7. Kolonne 1 billede 1 Godsbanen: Institut for X. Kolonne 1 billede 4 Ingerslevs Plads: Jeppe Spure Nielsen. Kolonne 2 billede 3 Fællesspisning: Fælleshaven i Beder Kolonne 2 billede 4 Kulbroens Venner: Kulbroens Venner. Kolonne 3 billede 1 tunnel: Martin Schubert/AAK. Kolonne 3 billede 3 Fællesspisning Øgaderne: Thomas Kruse. **Side 43:** Kolonne 1 billede 1 bylivsdetektiverne: Trine Blicher Folmer, GETTO. Kolonne 1 billede 2 Trine Blicher Folmer, GETTO. Kolonne 1 billede 5 TRÆ: Kilden&Hindby. Kolonne 2 billede 2 godsbanen: Institut for X. Kolonne 2 billede 3 the Kitchen: Lars Kruse, Aarhus Universitet. Kolonne 3 billede 1 Arkitektsko- len: Rasmus Hjortshøj. Kolonne 3 billede 3 TRÆ: Kilden&Hildby. **Side 55:** Nye: Billede 3: Naja Kirkedal Jensen. Billede 4: Ib Sørensen. Ceresbyen: Billede 2 Luftfoto: C.F. Møller Architects. Billede 3: C.F. Møller Architects / Julian Weyer. Billede 3: C.F. Møller Architects / Julian Weyer. Øvrige fotos og illustrationer: Aarhus Kommune.

Forsiden: Aarhusbilledet

Aarhusbilledet består af to lag: landskabet og en mosaik af bæredygtige, karakterfulde bydele

INDHOLD

Rådmandens forord	5
Stadsarkitektens introduktion	7
Hvad skal politikken?	8
Sammen om politikken og sammen om byens udvikling	10
Børne- og ungebyrådets anbefalinger til byudvikling	11
Arkitekturen afspejler samfundets udvikling	12
Arkitekturen er en del af svaret	16
Aarhusbilledet	18
Aarhusbilledet sætter retning	20
Styrke landskabets betydning	22
Styrke en mosaik af bæredygtige og karakterfulde bydele	24
Pejlemærker	26
#1 Bykvalitet i samspil med landskab og natur	28
#2 Blandede bydele styrker vores mangfoldighed	30
#3 Bylivsknudepunkter samler	32
#4 Arkitekturen er generøs	34
#5 Vi bygger videre på historien	36
#6 Forbindelser væver bydele sammen	38
#7 Lokalt engagement skaber god bykvalitet	40
#8 Partnerskaber løfter bykvalitet og arkitektur	42
Værktøjer	44
Stedslæsning	46
360° dialogværktøj	48
Guide til CO ₂ -reduktion	50
Guide til at arbejde med arkitekturens mange 'skalaer'	52
Eksempler på sammenhæng mellem tæthed, byoplevelse, byrum og arkitektur	54

Byudvikling og byliv:

Aarhus Ø er et eksempel på en helt ny bydel. Den er tættere og højere end andre bydele i Aarhus og er i disse år ved at få sit helt eget særlige bymiljø. Det bidrager til debatten om, hvad god bykvalitet er. Det er en styrke i Aarhus, at de forskellige bydele har forskellige karakterer og at arkitekturen og byudviklingen kan bidrage positivt til at udvikle deres karakterer.

RÅDMANDENS FORORD

Aarhus skal være en by, der er god at leve i

Jeg er glad for og stolt over at være afsender på denne politik for bykvalitet og arkitektur. En politik som rækker mange år ud i fremtiden.

Byudviklingen og væksten skal være bæredygtig og balanceret, og skal bidrage til at skabe livskvalitet og endnu bedre rammer for livet i Aarhus. For os der bor her i dag, for tilflyttere og for de kommende generationer af aarhusianere.

Politikken skal bidrage til at Aarhus fortsat er en kommune med intensitet. Bykvarterer med cafer, handel og oplevelser, og med adgang til gode, smukke rekreative områder og natur. Med trygge og levende oplandsbyer, der rummer de tilbud, der er brug for lokalt. Og en kommune med reduceret klimaaftryk og CO₂-udledning, som er førende på den grønne omstilling.

Vi skal have fokus på det grønne med flere og bedre grønne oaser, torve og pladser, som er med til at skabe rammerne for det gode liv. Vi skal revitalisere og aktivere dem, som vi allerede har, og vi skal skabe nye rekreative områder og mere bynær natur. Vi er smilets by. Det skal kunne ses og mærkes i de gamle såvel som de nye gader og veje, som går gennem fremtidens Aarhus. Byen opleves i gaden og livet leves i gaden, og det er her, vi skal sikre smilene. Vi skal interessere os for, om der er lys og læ, der hvor aarhusianerne gerne vil gå eller sidde. Vi er ansvarlige for, at vi alle steder har en klar vision for, hvad dette sted skal kunne lige netop her. Og vi er ansvarlige for, at det så også sker i virkeligheden.

Politikken skal være et håndgribeligt værktøj og et redskab til at tale om byens kvaliteter og en rettesnor for dem, der skal bygge i vores by.

Byudvikling og arkitektur er i dén grad på aarhusianernes dagsorden. Derfor er det også afgørende, at det er hele byrådets politik, der skal sætte retningen for at bygge mere af det Aarhus, vi holder af.

Politikken er resultatet af en omfattende dialogproces, hvor mange aktører har haft mulighed for at give deres input til arbejdet. Nu er trådene samlet, og der ligger en politik, som sætter en klar retning for hvilke kvaliteter, der skal prioriteres.

Mange borgere, erhvervsrepræsentanter og interesseorganisationer har bidraget til politikken. Det skal I have en stor tak for. Samarbejdet om udviklingen i Aarhus skal have bedre vilkår, og fremtidsplanerne for byens nabolag skal stå klarere. Vi skal sammen finde frem til de store muligheder, der ligger i at have byens aktører til at spille med: Komme på idéer, have medansvar, få indblik og blive klogere sammen.

Det er nu, vi skal have politikken til at leve. Vi skal skabe flere steder, hvor vi kan smile over byens stemning. Vi skal skabe flere gader med leg, latter og hinkeruder. Med plads til alle. Vi skal skabe mere af det Aarhus, vi holder af.

Nicolaj Bang

Rådmand for Teknik og Miljø

Bystrategi og bykvalitet

Omdannelse af Gellerup. Gellerup er i gang med at genopfinde sig selv som en attraktiv bydel, med en ny identitet og nye bymæssige kvaliteter tæt forbundet med byens øvrige bydele. Redskaberne er blandt andet en ny bypark, en markant arkitektonisk omdannelse fra boligblok til portbygning og en kommende ny kollektiv, højklasset trafikløsning.

STADSARKITEKTENS INTRODUKTION

Arkitektur har potentialet til at skabe forandring et sted og for dem, som færdes i den. Det er særligt vigtigt i en by med høj byvækst. Med det udgangspunkt handler bykvalitet og god arkitektur om mere end blot at bygge en bygning. Set i et 100-årsperspektiv handler det om give form til kommunens bymiljøer som helhed og sætte en bæredygtig retning. De bypolitiske, bystrategiske og arkitektoniske valg, der træffes, når der skal bygges nyt, kan skabe grobund for en bæredygtig udvikling, bidrage til diversitet og sameksistens, trivsel, ejerskab, tilgængelighed, klimatilpasning, grøn omstilling og ikke mindst: Glæden ved et sted.

Arkitektur favner bygninger, byrum, by og landskab

Arbejdet med arkitektur handler om at give form til vores omgivelser. Om bygningernes arkitektur, planløsninger, proportioner, dagslys, materialer, konstruktion og højde. Om at give form til bebyggelser og udvikle de bærende arkitektoniske idéer, som giver dem deres særlige kvalitet. Om byrumsindretning og mødet mellem det offentlige og private. Om steders stemning og atmosfære, gaderums beplantning, belægning, lysætning og facader og om byens helt overordnede, byggede form, de store sammenhænge og relationen mellem bygning og landskab.

Arkitektur skaber rammer for livskvalitet

Kvaliteten af fysiske omgivelser påvirker menneskers trivsel, muligheden for fællesskaber, tryghed og sundhed. Derfor handler bykvalitet og god arkitektur om livskvalitet. Om blandede bydele, der inspirerer. Plads til kunst og kultur. Bolignære opholdsområder vendt, så man kan nyde solen. Byrum, der føles trygge og med høj tilgængelighed, plads til socialt udsatte, og steder hvor børn og unge kan udfolde sig. Bevægelse i hverdagen. Ejerskab til stedet giver et tilhørsforhold, og steder, der tiltrækker andre mennesker, inspirerer os.

Arkitektur skal forholde sig til eksisterende kvaliteter og tilføje nye

God arkitektur forholder sig til stedets kvaliteter. Nogle steder skal bevares, andre steder kan styrkes med nye rum og funktioner. Der er bydele og bebyggelser med stærke identiteter, hvor vi ser indre billeder og husker stemningen, når vi hører navnet. Steder består af mere end det byggede; af

fortællinger og brug. Nogle steder er skabt af uformelle byskabere og er 'selvbyggede', og fællesskabet, brugen og stedets atmosfære er stedets kvalitet og værdi. Arkitektur handler både om respekt for det eksisterende, om at give plads til livet og om at stå ved vores tid og bygge bæredygtig, nytænkende og smuk arkitektur, som afspejler den.

Arkitektur stimulerer vores sanser

Arkitektur handler om æstetiske oplevelser. De fleste kan hurtigt mærke, om et sted er rart at være, om det inspirerer og giver os lyst til at blive eller komme tilbage. Der er gader, hvor man sænker farten og skuldrene, og steder, man skynder sig igennem. Æstetik stimulerer vores sanser og giver os en umiddelbar oplevelse af at blive rørt ved ting, bygninger eller steder. Når vi oplever det, bliver vi forbundet med stedet og kommer til at holde af det.

God bykvalitet, kunst, kultur og arkitektur tiltrækker

Inspirerende, levende byer og adgang til et rigt kulturmiljø, gode boliger og jobs er vigtig for tiltrækning af medarbejdere og virksomheder. Arbejdskraften er blevet mobil og global, og der er behov for at kunne tiltrække en mangfoldighed af arbejdskraft og studerende. Bykvalitet er derfor også vigtig for Aarhus' fremtidige vækst og virke som en drivkraft i Østjylland og som en vigtig spiller på den internationale scene.

God bykvalitet og arkitektur er bæredygtig

Måden – og hvor – vi bygger, har betydning for en bæredygtig udvikling i Aarhus. Byggeri og anlæg står for en markant udledning af CO₂ i anlægs- og driftsfasen. Med øget nedbør og havvandsstigning er der behov for omhyggelig placering i landskabet for at undgå, at nye bebyggelser bidrager til oversvømmelser. Samtidig er der behov for at øge biodiversiteten. Arkitektur og planlægning af vores bymiljøer skal derfor også bidrage til den grønne omstilling. Det stiller krav til udvikling af vores arbejde med arkitektoniske løsninger, cirkulær materialeforståelse, hvordan bygninger påvirker brugeradfærd og deres indvirkning på naturen.

Arbejdet med bæredygtig byudvikling kræver et nyt mindset, hvor vi ser os som en del af de økologiske processer som beskrevet af professor Steffen Lehmann

Anne Mette Boye, stadsarkitekt

HVAD SKAL POLITIKKEN?

Politik for Bykvalitet og Arkitektur er Aarhus Byråds vision for at sikre høj bykvalitet og god arkitektur i Aarhus Kommune. Udgangspunktet er, at byens udvikling og vækst skal bidrage til at gøre byen bedre og skabe attraktive og bæredygtige rammer for aarhusianernes liv - både for dem, der bor her i dag og for de næste mange generationer.

Bykvalitet og god arkitektur kommer i mange forskellige former. På tværs af forskellighederne beskriver politikken otte pejlemærker, som skal indgå, når vi vurderer et konkret projekt. Pejlemærkerne repræsenterer de bymæssige og arkitektoniske værdier, som byrådet ønsker at fremme på tværs af kommunens forskellige områder – fra bymidtens bykvarterer til de helt nye bydele og oplandsbyerne. De sætter en værdimæssig retning for projekter, men de skal fortolkes til svar med afsæt i det konkrete steds og byområdes egenart. Politikken formål er at løfte kvaliteten af de steder, vi færdes.

Værdisæt

Politikkens værdisæt tager afsæt i byrådets Aarhusmål, der under overskriften 'Aarhus - en god by for alle' oplister fem overordnede mål for byen. Målene sætter ord på, hvad der skal kendetegne Aarhus nu og i fremtiden. Politikken kan bidrage til oversættelsen af Aarhusmålene til fysisk form ved at sætte fokus på værdier som ejerskab, mangfoldighed, sameksistens, bæredygtighed, sammenhængskraft og plads til lokal virkekraft. Det er værdier, der går igen i politikken otte pejlemærker.

Det skal politikken

Med politikken skaber vi en fælles retning for arbejdet med bæredygtig bykvalitet og arkitektur ved at:

- **Skabe et fælles styringsredskab:** Sætte Aarhusbilledet og de otte pejlemærker op som et styringsredskab, der sætter retning for arkitektoniske og bymæssige kvaliteter
- **Fremme bæredygtighed:** Pejlemærkerne står på et bæredygtigt værdisæt og principper med afsæt i den grønne omstilling
- **Fremme kvaliteter:** Fremhæve arkitekturens potentiale, de særlige kvaliteter, vi er stolte af og det, vi drømmer om

- **Tydeliggøre forventninger:** Udtrykke byrådets forventninger til dem, der bygger
- **Udvikle viden:** Skabe grobund for en stærk og bred dialogkultur om bykvalitet og arkitektur
- **Udvikle værktøjer:** Skabe retning for løbende udvikling af kvaliteten i konkrete udviklingsprojekter, plandokumenter og byggesager.

Sådan bruges politikken

Med en politisk vedtaget Politik for Bykvalitet og Arkitektur bliver der sat rammer, som vi kan handle ud fra. Det betyder, at politikken anvendes i de politiske beslutningsprocesser, i forvaltningens daglige arbejde med bykvalitet og arkitektur og som afsæt for dialog med borgere og interessenter. Konkret bruges pejlemærkerne systematisk til vurdering af nye projekter.

Hvem bruger politikken?

Politikken skal give borgere, bygherrer, virksomheder og andre interessenter et klart billede af, hvad Aarhus Byråd arbejder for og dermed det arbejdsgrundlag som forvaltningerne arbejder efter. Det er ønsket, at politikken åbner en dialog i byen, er et gennemsigtigt grundlag for vores samarbejdspartnere at arbejde ud fra – og ikke mindst er en invitation til at samarbejde og dialog om arkitektur og bykvalitet med borgerne.

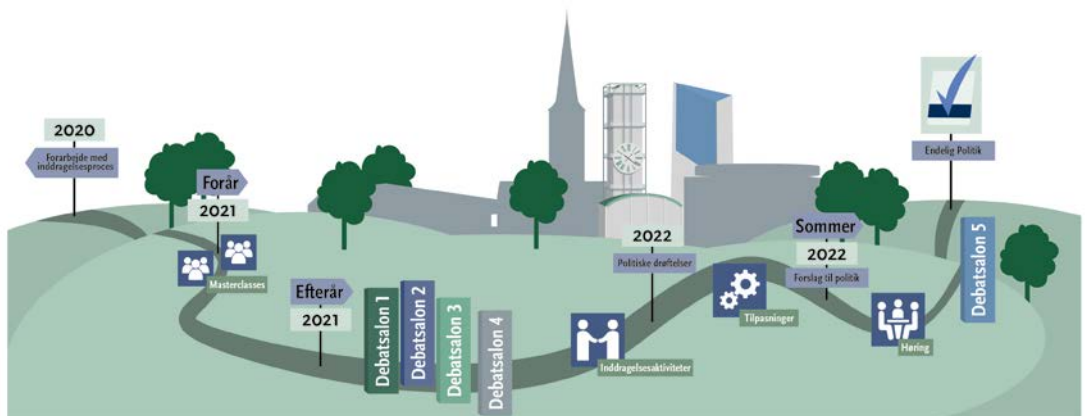
Politikken er blevet til gennem et længe dialogforløb med borgere, interesseorganisationer, vidensinstitutioner, virksomheder, branchen, byrådet og på tværs af afdelinger i Aarhus Kommune. Processen er beskrevet i det følgende afsnit.

Politikken gælder hele kommunen. Når der igennem politikken skrives "Aarhus", henvises der altid til hele kommunen. Når der står 'vi' i politikken er det Aarhus Byråd og Aarhus Kommune.

SAMMEN OM POLITIKKEN OG SAMMEN OM BYENS UDVIKLING

Processen

Politikken er blevet til i dialog med borgere, interesseorganisationer, vidensinstitutioner, virksomheder, fagbranchen og på tværs af afdelinger i Aarhus Kommune gennem et længere inddragelsesforløb i 2020-2022.

Processen har blandt andet omfattet fem faglige masterclasses for medarbejdere i Teknik og Miljø, fem debatsaloner for interessenter, borgere og politikere i tilblivelsen af politikken, løbende formidling af udkast til indhold, en partnerskabssalon, et forløb med Børne- og ungebyrådet, emnespecifikke arbejds møder og dialoger på tværs af interessenter, foreninger og råd samt løbende politisk opfølgning på tværs af byrådet.

Det er afgørende, at samarbejdet fortsætter i implementeringen af politikken, fordi samarbejder baseret på nytænkning og udvikling kan bidrage til gode, innovative og modige løsninger. Vi skal øve os i at blive endnu bedre til at søge fælles viden og konstruktiv dialog, og vi forventer det samme af dem, der skal bygge i vores kommune.

Det er nu, vi i fællesskab skal lykkes med politikens mål. I tråd med Aarhuskompasset skal politikken udmøntes igennem samtale, samskabelse og partnerskaber.

Hvad sker der nu

Politikkens implementering er dynamisk og vil udvikle sig over tid. Den igangsættes med en række strakstiltag, der vil være de første vigtige skridt. Arbejdet med den videre implementering følges herefter ved årlig opfølgning og dialog.

Tak til alle, der har bidraget til arbejdet med politikken – vi ser frem til at fortsætte dialogen i implementeringen!

BØRNE- OG UNGEBYRÅDETS ANBEFALINGER TIL BYUDVIKLING ER INDARBEJDET I POLITIKKENS PEJLEMÆRKER

Vi drømmer om...

Bedre og mere natur

Natur og udeliv er sundt. Der skal være mange flere steder, hvor børn og unge kan være sammen udenfor i grønne områder og i naturen. I hele kommunen. Det skal være lettere for børn og unge at få adgang til steder, hvor man kan mødes og lave noget sammen i naturen. Men det skal ikke bare være en græsplæne. Biodiversiteten er under pres, og det skal vi gøre noget ved. Vi skal have grønne områder, der gør en forskel. En forskel for både mennesker, dyr og naturen.

Et Aarhus vi kan genkende

"Aarhus er Aarhus". Helt unik. Vi skal passe på de bygninger og den stil, der er typisk for Aarhus. Vi skal passe på vores vartegn. Det er en del af vores kultur. Børn og unge skal kunne genkende Aarhus, selvom nogle ting forandrer sig over tid. Nye bygninger skal passe ind, og vi skal bevare mere af det gamle. Det giver tryghed og stolthed at kende sin by. Ens identitet bliver påvirket af det sted, hvor man bor. Vi skal kunne se os selv i Aarhus.

Lokale mødesteder med muligheder

Alle lokalområder skal ikke ligne hinanden, men alle lokalområder skal have steder, hvor man kan mødes og være sammen. Hvor man godt må være. Mødestederne skal ikke kunne det samme hele tiden. De skal være multifunktionelle. Nogle gange skal der være plads til at man kan larme. Andre gange skal der måske være mere stille. Stederne skal kunne bruges af alle aldre. Så møder man også nogle som er anderledes end én selv. Lokale mødesteder skal hjælpe med, at man kan opleve noget og være sammen med andre i det område, hvor man bor.

Byrum uden støjende og forurenende trafik

Vi savner områder, der er trygge og gode at være i. For børn – men også for alle andre. Vi tror, at flere vil bruge områder uden trafik. Det giver mere frihed, når man trygt kan komme rundt i et område uden biler. Mindre trafik er også en vigtig del af klimaindsatsen i Aarhus. Vi skal ikke bruge bilen alle steder. Vi har et ansvar for fremtiden.

At lokalområder på tværs af hele kommunen er forbundne

Lokalområderne i Aarhus Kommune er unikke og kan noget forskelligt. Børn og unge skal nemmere kunne komme rundt fra sted til sted – og meget gerne selv. Det er ofte svært i dag. Det skal være nemt og trygt at besøge venner eller have fritidsaktiviteter på tværs af hele kommunen. Ikke kun i midtbyen. Områderne skal forbindes bedre med kollektiv transport og cykelstier.

Børne- og ungebyrådet, skoleåret 2021/22

ARKITEKTUREN AF SPEJLER SAMFUNDETS UDVIKLING

Arkitekturen er præget af den tid de enkelte bygninger er bygget i. De afspejler de samfundsmæssige behov, ideer, drømme og magtforhold, de teknologiske muligheder og materialer og ikke mindst de holdninger, der var til arkitektur og, hvad man syntes var en god bygning. Går man gennem Aarhus' mange bydele og oplandsbyer kan man derfor se forskellige lag i historien og at bydelenes karakter afspejler den tid, de blev bygget i. Man kan også sige, at udfordringerne har tegnet byen - og stadig gør det. Både som de mange hverdagsbyggerier og de markante bygninger, der har en særlig betydning for Aarhus.

Ca. 700:

De første spor af bebyggelse. Aarhus Å var oprindeligt en fjord, hvor skibe har kunnet sejles i sikkerhed, hvilket formentlig var baggrunden for byens opståen

Bysamfundene i Aarhus Kommune grundlægges

900-tallet:

Der etableres en vold omkring byen. Den struktur ses stadig, f.eks. i gadenavnene

1100-tallet:

Mange landsbyer får kirke - f.eks. Lisbjerg Kirke

Slut 1100-tal:

Byggeriet af Domkirken påbegyndes

Varna Pavillon af Eggert Ache opført i forbindelse med landsudstillingen

1900:
Landsudstillingen

Aarhus Teater af Hack Kampmann

1900:
Et af byens nye kulturelle huse, Aarhus Teater, indvies

Ca. 700 - slut 1100-tallet

Bysamfundene i Aarhus Kommune grundlægges

1900 - 1930'erne

1700-tallet - start 1900-tallet

Industrialiseringen

Nye behov og drømme, fabrikker, kultur, viden og massiv tilflytning til byerne • Aarhus planlægges

1940'erne - 1970

Velfærdsbyen

Nye boligdrømme, erhverv, skoler, kultur, institutioner, bilisme • Aarhus vokser udad

Aarhus middelalderby

1787:
15.165 beboere i det, der i dag udgør Aarhus Kommune. Heraf 4.052 i købstaden, resten i 37 landsogne

Udsigt fra ringgadebroen

1800-tallet:
Havneudvidelser

1862:
Jernbane-forbindelse til Aarhus

Øgaderne

1890-1920:
Øgaderne opføres

Ingerslevs Boulevard

1903:
Byplanen for Frederiksbjerg og Ringgaden

1: Aarhus Rådhus af Arne Jacobsen og Erik Møller

2: Almene boliger Søvangen, Brabrand 1953-55 af bl.a. Knud Blach Petersen

1942:
Aarhus Rådhus

1950-70'erne:
Alment boligbyggeri – en vigtig del af den aarhusianske boligarkitektur

Fra venstre: Musikhuset/Musikhusparken tegnet af Kjær og Richter/Sven Hansen, Åboulevarden, Helhedsplan for Aarhus Ø på baggrund af konkurrence i 1999 og byfornyelse, Frederiksbjerg

Aarhus Idrætspark (Axel Høeg-Hansen), set fra Stadion Allé kort efter indvielsen

1920:
Nyt stadionkompleks med cykelbane (1922) og væddeløbsbane (1924)

Universitetet af C.F. Møller og universitetsparken af C. Th. Sørensen

1932:
Universitetsparken

1982:
Musikhuset indvies

1995-2015:
Genåbning af åen

Byfornyelse af nedslidte byområder

2003:
Helhedsplan for De Bynære Havnearealer

2004:
ARoS indvies. Your Rainbow Panorama kommer til i 2011

1980 - 2000'erne

Revitalisering af bymidterne

Omdannelse af udtjente industriarealer, byfornyelse og nyt fokus på byens liv og byrum

2010'erne

Den bæredygtige byvækst

Byudvikling og arkitektur med afsæt i livskvalitet, social balance, natur, klima og Co²-neutralitet, demokrati, kultur og sammenhængskraft.

2020'erne

Fremtidens Aarhus, eksempler:

- 1: Amtssygehuset
- 2: Sydhavnen
- 3: Lisbjerg
- 4: Kongelunden

Risskov Amtsgymnasium, 1968-69 af Friis og Molkte

1960-90'erne:
Egnsplan Aarhus, 1966. Velfærdsstatens arkitektur - parcelhusområder, almene boliger, erhvervsområder opdelt i zoner, skoler, biblioteker, idrætsanlæg og grønne områder. Den funktionsopdelte by

1970:
Kommunalreform - Aarhus kommune får sin nuværende afgrænsning

- 1: Erhvervsbyggeri: Højbjerg, 1998, SHL Architects
- 2: Skjoldhøjkollegiet, 1973, Friis og Molkte, Knud Blach Petersen, Sven Hansen
- 3: Tretommerparken, Risskovfra 1950'erne af Thorkild Rye Andersen

DOKK1 af SHL Architects åbnede i 2015

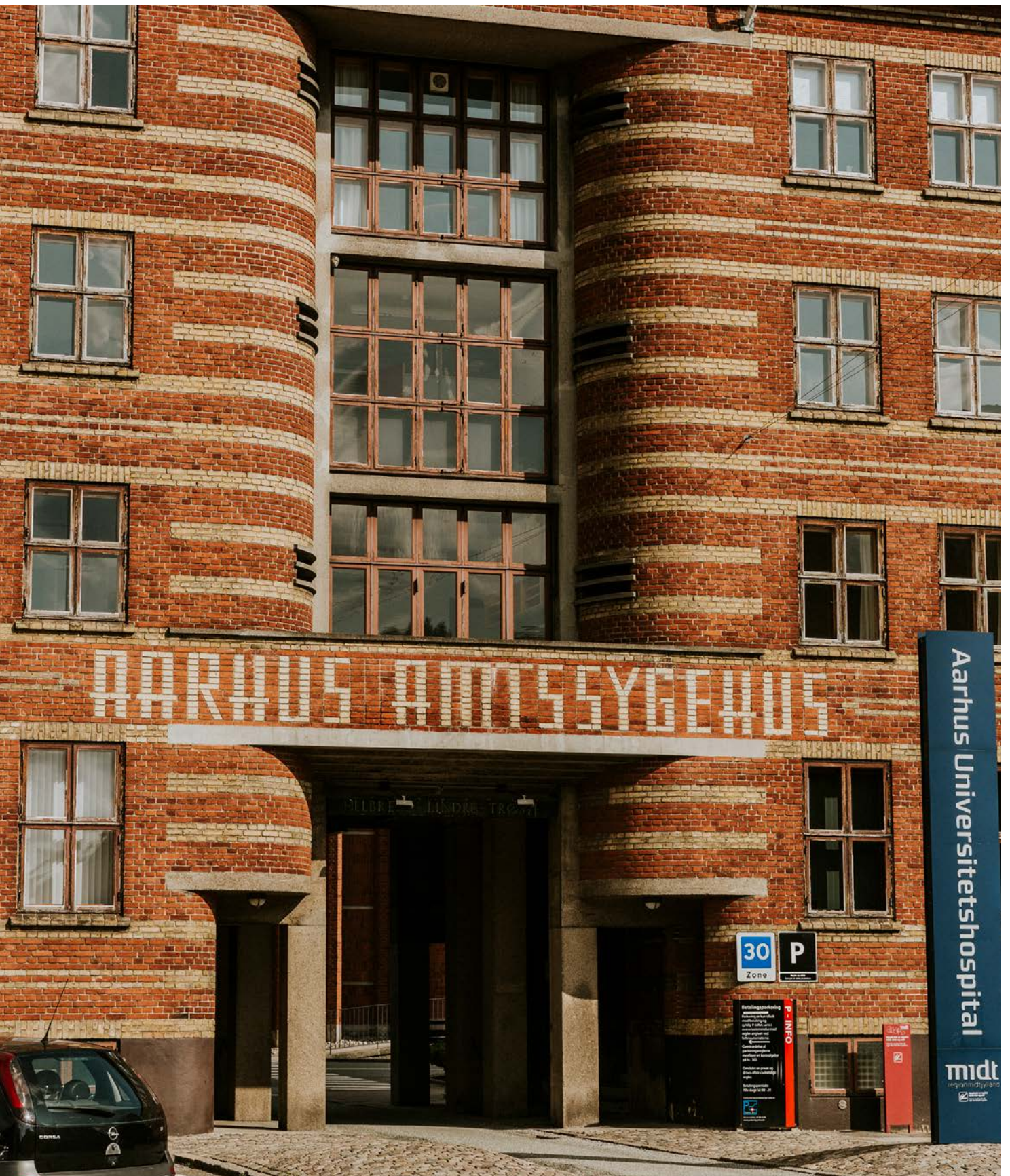
2015 Dokk1
- byens fælles samlingspunkt

Letbanen åbnede i 2017

2017:
Kulturhovedstad

Bygninger som et råstof i den eksisterende by

Amtssygehuset kaster et historisk anker og fortæller om bygningernes udviklingstrin. Det illustrerer bygningers og steders 'evne' til forandring og skaber en helt særlig atmosfære. Samme arkitektoniske omdannelsesstrategier kan også bruges, når andre typer af bygninger skal omdannes for eksempel for at minimere ressourceforbruget.

Naturen og mangfoldighed som en del af byudvikling

Blandet by og tætte forbindelser til naturen er stærke bykvaliteter. I Hjortshøj er boligerne til mennesker med særlige behov bygget som en del af den øvrige bebyggelse. Samtidig er der en smuk forbindelse til – og overgang mellem – det byggede og naturen. Det er blot ét eksempel på en mangfoldighed af forskellige boligformer og blandede bebyggelser til forskellige familietyper, livsstile og økonomisk formåen.

ARKITEKTUREN ER EN DEL AF SVARET

Globale udfordringer, nye tendenser og lokale potentialer

Som bysamfund skal vi forholde os til komplekse problemstillinger som klimaforandringer, fald i biodiversitet, urbanisering, social polarisering, sundhed, nye bolig- og familieformer, ændrede erhvervsstrukturer, demografi, digitalisering, nye typer fællesskaber, arbejdsformer og partnerskaber.

Det kræver et skift i vores tankegang, når vi arbejder med bygninger og indretter byen og en omstilling, hvor vi balancerer behov, drømme og aktiviteter med jordens økologiske grænse. Visionære og gennemtænkte arkitektoniske greb og partnerskaber er en del af løsningerne. Aarhus har et stærkt arkitektonisk fundament, stærke lokale samarbejder og et internationalt udsyn, der giver mulighed for at gå forrest og være toneangivende i udviklingen - på aarhusiansk; med afsæt i den særlige, lokale stemning, der kendetegner Smilets By.

Der er identificeret seks særlige emner, som politikken skal adressere:

Byvækst med bykvalitet

Byvæksten øger presset på bolig- og erhvervsbyggeriet og giver mulighed for helt nye bykvaliteter. Det medfører samtidig et pres på de eksisterende funktioner, idræts- og kulturfaciliteter og institutioner, men også på naturen og de rekreative områder.

Det rejser en bekymring for sammenhængen mellem nye bygninger og respekten for de eksisterende kvaliteter, bykulturen, bymiljøet og historien.

Politikken skal fremme byens arkitektoniske sammenhænge, en helhedsorienteret planlægning, bymæssige og landskabelige kvaliteter. Den skal desuden understøtte, at der skabes smukke byrum og bygninger, der bidrager til det enkelte steds atmosfære og til bydelens identitet.

CO₂-neutrale bysamfund

Klimaforandringerne kræver et særligt fokus på omstillingen til el-samfund, der skaber samspil mellem byudvikling, byggeri og energiplanlægning.

Der er behov for et langt større fokus på renovering og genanvendelse af bygninger, byggematerialer, på materialer med lavt CO₂-aftryk, CO₂-fangst og reduktion af materialespild; og endelig et styrket fokus på reduktion af CO₂-forbrug i transport og mobilitet, som vil medføre nye krav til indretning af bydele og mobilitetsknudepunkter.

Politikken skal fremme den grønne omstilling, sætte fokus på bygningers iboende værdier og udbrede genanvendelsen af bygninger og materialer. Byggeriet skal bidrage til at nå målet om CO₂-neutralitet i 2030.

Den demokratiske samtale

Arbejdet med arkitektur rummer en vigtig demokratisk samtale, fordi der her sættes konkret form og sted på drømme og behov. Derfor ligger der et væsentligt potentiale for fælles idéudvikling, vidensdeling og det at blive klogere sammen.

Aarhusianerne ønsker at tage del i de tidlige drøftelser. Der er en særlig bekymring for, at bygningshistorien og byens grønne lommer forsvinder, kritik af fortætningsprojekter og højhusenes arkitektoniske kvalitet, deres påvirkning på byens skyline og det nære bymiljø og en generel oplevelse af ikke at blive hørt.

Det er derfor vigtigt at styrke demokratiet og den fælles bykultur, der skaber den aarhusianske viden og dialog om arkitektur og byudvikling. Politikken skal fremme samarbejde, dialog og samskabelse samt invitere borgere og virksomheder til at tage del i arkitekturen og byudviklingen af Aarhus.

Politik for Bykvalitet og Arkitektur har ophæng i flere af FN's 17 verdensmål

Styrket sammenhængskraft

Aarhusianerne bor i stigende grad sammen med mennesker, der ligner dem selv, og de fællesskaber, vi søger, ligner dem, vi kommer fra. Det medfører mindre socialt liv på tværs af livsfaser og kulturelle, økonomiske og sociale forskelle. Vi risikerer at miste forbindelsen til hinanden.

Der er et potentiale i øget opmærksomhed på plads til at dyrke byens kultur af forskellige typer af nye fællesskaber, boligformer og mødesteder. I planlægningen er det vigtigt at tage højde for den lokale demografiske udvikling, hvor der de næste år forventes en større andel børn fra nul til seks år og ældre over 80. Aarhus står overfor en udfordring med rekruttering og behov for boliger til forskellige indkomstgrupper. Politikken skal fremme lokale mødesteder og knudepunkter, forskellige fællesskaber, skabe blandede byområder med bæredygtighed, tilgængelighed, social mangfoldighed og forskellige livsformer.

Arkitektur der styrker trivsel, sundhed og kultur

En stigende andel borgere oplever ensomhed og mistrivsel i Aarhus. Der skal derfor øget fokus på at understøtte bevægelse, kunst og kultur, foreningsliv og interessefællesskaber. Det kan vi blandt andet gøre med byens indretning, boligernes sammensætning og måden byrum designes på.

De kan indrettes, så det er nemt at tage cyklen til hverdagstransport, løbe eller gå en tur. Blandede funktioner i bydelene kan tilbyde rum til bevægelse, kultur og meningsfuldt samvær, så det bliver en naturlig del af hverdagen. Og byrum kan fremme møder mellem mennesker. Politikken skal fremme glæden ved at bevæge sig. Borgernes sundhed styrkes gennem let adgang fra bymiljøer til ruter og aktiviteter i naturen samt oplevelsen af fællesskaber, og rum til såvel ro, eftertænkning og stille samtale som bevægelse og mulighed for aktiviteter.

Byg med vandet og naturen

Danmark får mere ekstremt vejr i fremtiden. Havvandsstigninger, stigende grundvand og mere vand fra ekstremregn betyder, at særligt lavtliggende områder bliver udfordret. I naturen er mangfoldigheden og balancen mellem forskellige arter under pres. Faldet i antallet af plante- og dyrearter skyldes især menneskelig aktivitet som arealanvendelse, dyrkning, forurening og klimaforandringer.

Det kalder på at afbalancere hensyn til det byggede og naturen, understøtte biologisk mangfoldighed og skabe bedre vilkår for dyr og planter, når byen udvikles. Vandhåndteringen skal tænkes aktivt ind i byudviklingen - i det store såvel som i det små, i nye områder og i eksisterende, og i både grønne og urbane byrum. Politikken skal koble tilpasning til klimaforandringer med højere naturkvalitet – og ikke mindst fremme glæden ved at være i naturen og ønsket om flere grønne byrum, byparker og god adgang til vandet.

Tæt samspil med øvrige politikker, strategier og planer

Politikken har et tæt samspil med Aarhus Kommunes øvrige politikker og planer inden for blandt andet det grønne, klima, kultur, fritid, beskæftigelse, sundhed og de sociale områder og plandokumenter som planstrategi og kommuneplan. En oversigt over gældende planer og politikker kan findes på Aarhus Kommunes hjemmeside.

Politikken skal fremme samarbejdet om byggeri og byudvikling på tværs af kommunens afdelinger og indsatser. Den skal fremme bevidsthed om arkitekturens betydning, inddrage byens stemmer i byudviklingen, skabe lokal virkekraft, transparens, tydelige inddragelsesprocesser samt styrket dialogkultur og viden om Aarhus Kommunes byudvikling.

Aarhusmålene –
Aarhus skal være en god by for alle

AARHUSBILLEDET OG PEJLEMÆRKER

AARHUSBILLEDET SÆTTER RETNING

Når kvarterer inde i byen og bysamfund i oplandet udvikler sig, forandrer det vores fysiske og mentale billede af bydele, mødesteder og byens sammenhæng. Store Torv vil fortsat være et centrum, men bysamfundet Aarhus suppleres i disse år med helt nye bydele, byoplevelser og byrum, som f.eks. Bassin 7 på Aarhus Ø, Godsbanens Institut for X, Vestergade, Åbyhøj Torv eller Nyma i Nye.

Udvikle forskellige typer bykvaliteter

Fortætning handler om at gøre den eksisterende by mere bæredygtig og skabe grundlaget for et rigere byliv. Når vi bor lidt tættere, bliver der kortere afstand til byens funktioner, hvilket giver mere plads til naturen. Når vi rykker sammen, bliver der mindre behov for transporttid i bil, bedre underlag til den kollektive trafik, vi bliver mere energieffektive og bruger færre byggematerialer. Når vi omdanner den eksisterende by, sparer vi på arealerne.

Den tætte by stiller særligt høje krav til de arkitektoniske løsninger og et helhedsorienteret blik på bydelen. Når vi stiller høje krav, kan ny bybygning bidrage positivt til alle stedsaspekterne og til områdets identitet.

Aarhusbilledet

Derfor illustreres et nyt overordnet mentalt Aarhusbillede af de fremtidige bykvaliteter og overordnede sammenhænge, vi gerne vil styrke i Aarhus Kommune. Billedet bygger på grundlæggende principper for bæredygtig omstilling af vores byer.

Det er et diagram af den overordnede ramme, som kan rumme kommunens mange forskellige bysituationer. Aarhusbilledet består af to lag:

Landskabet og en mosaik af bæredygtige, karakterfulde bydele

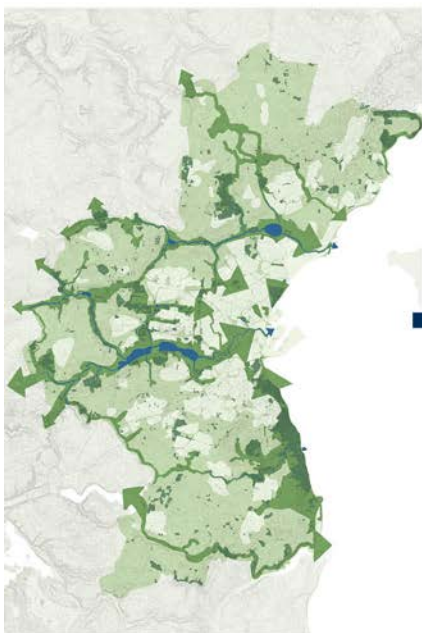
1. Landskabet:

Landskabet er det geologiske og topografiske grundlag, vi bygger på. Det er forudsætningen for vores stedsoplevelse og bosætning og har været styrende for bykvaliteten. Vi skal blive dygtigere til at bygge med landskabet – også for at løse klimaudfordringerne og tab af biodiversitet.

2. Mosaikken:

Bydelene rummer forskellige typer bykvarterer og lokalområder, som har hver sin historie, fortælling, skala og karakter. Ved at have fokus på at styrke bydelenes identitet kan vi arbejde lokalt med bæredygtighed, demokrati og bykultur og styrke hverdagslivets mange funktioner.

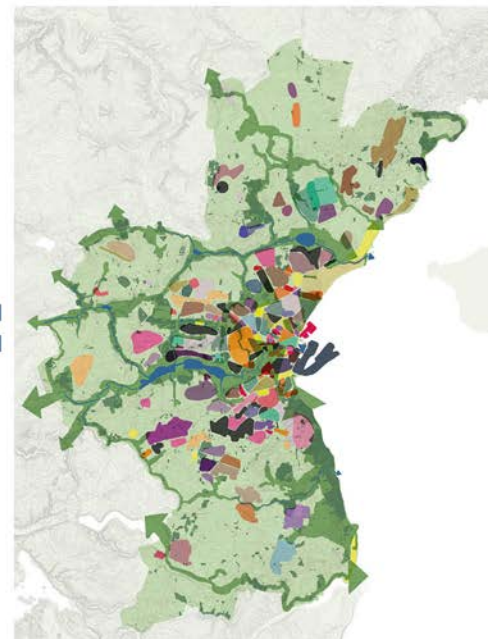
Med Aarhusbilledet lægges de to lag sammen. Billedet går ikke i detaljen, men skal skabe en idé om nogle betydningsfulde træk, som er afgørende for at respektere det aarhusianske bymiljø.

+

=

Styrke landskabets betydning

En mosaik af bæredygtige og karakterfulde bydele

Aarhusbilledet

STYRKE LANDSKABETS BETYDNING

Landskabet som forudsætning

Landskabet og naturen er grundlaget for bybygning. Det var her, før vi kom, og har gennem tiden formet vores bymiljøer. Åen er ophavet til byens placering og navn, og topografien og landskabet er vigtige særkender ved Aarhus: Den store landskabs-skål, der åbner sig ud til bugten og favner Aarhus Midtby. Brabrand Ådal og Årslev Engsø strækker sig ind i landet. De bynære skove nord og syd for midtbyen. Udsigten til Mols. Morænebakkerne, der rejser sig på begge sider, har også selv mindre dalstrøg. Mod nord Egå Ådal og den østjyske israndlinje og mod syd Norsminde Fjord, hvis forbindelse næsten er lukket af mod havet.

Vi skal levere forudsætningerne for, at naturværdierne også fremadrettet sikres som et centralt element i bykvaliteten. Landskabet skal også fremover være centralt i vores billede af byen, og et steds naturgivne kvaliteter skal være styrende, når vi planlægger og udvikler vores by. Vi kalder det landskabsbaseret byudvikling.

Landskab og natur er nøglen til en bæredygtig byudvikling

Der er mange fordele ved at integrere naturen i byudviklingen. Den er et værdiforøgende element i byudviklingen og en kompetent medspiller i håndteringen af klimaforandringer, øgede vandmængder og varmere vejr. Som arnested for biodiversitet og mangfoldighed bidrager naturen til at gøre kloden og tilværelsen rigere, smukkere og mere varieret – og til aarhusianernes oplevelse af by- og livskvalitet.

Naturen og landskabet har også en vigtig rolle i forhold til en bæredygtig byudvikling for nuværende og kommende generationer. Landskabet og naturen spiller en helt afgørende rolle i at skabe et sammenhængende netværk for dyr og planter og sikre vandets bevægelse fra bagland til bugt, så vi mindsker risiko for oversvømmelser. Landskabet er derfor en hovednøgle i bæredygtig byudvikling i forhold til både klimatilpasning, biodiversitet og ikke mindst mental trivsel, fysisk bevægelse og sundhed.

Landskabets store sammenhænge

Landskabets rumlige kvaliteter

Landskabets små oplevelser

Riis Skov

Skjoldhøjken

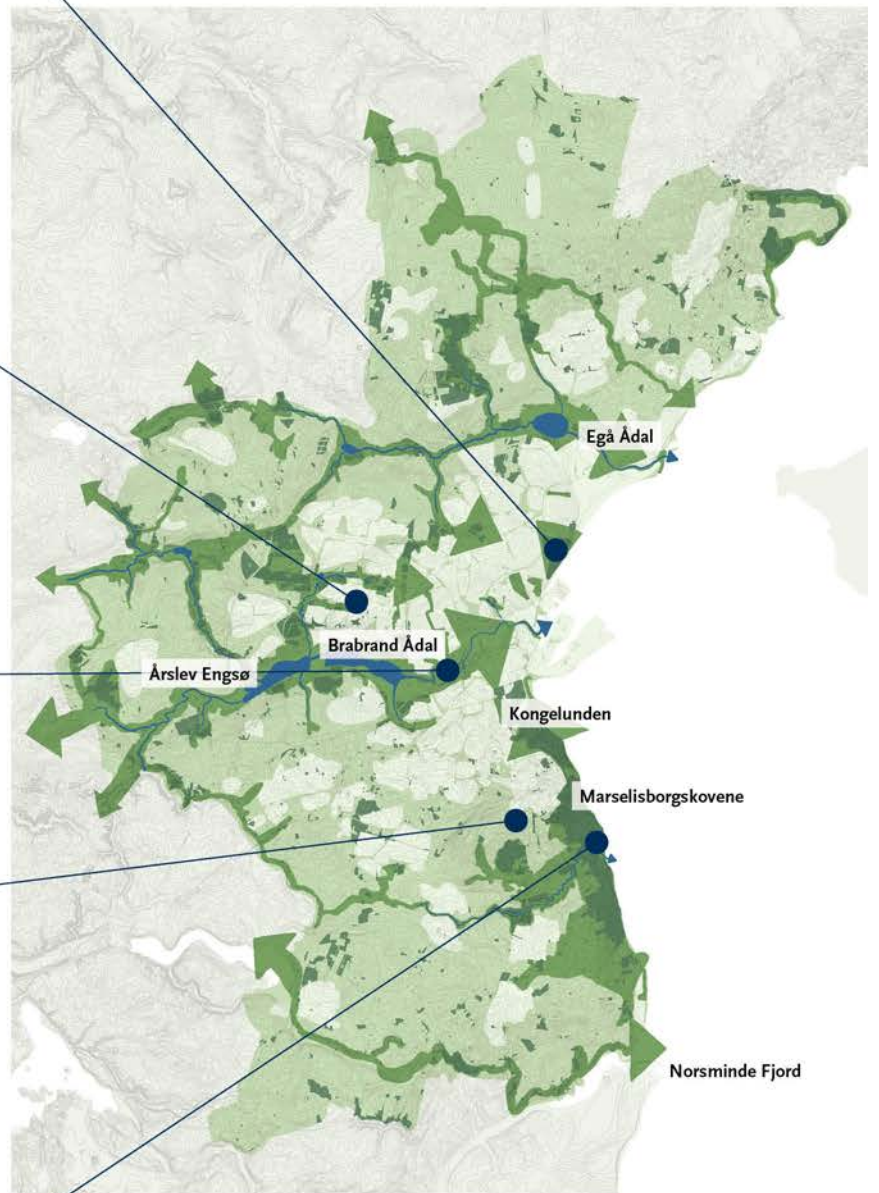
Adalen

Jelshøj

Moesgård og stranden

STYRKE EN MOSAIK AF BÆREDYGTIGE OG KARAKTERFULDE BYDELE

Bæredygtig arkitektur og byudvikling er stedsspecifik og identitetsskabende

Alle bydele vil i de kommende år opleve udvikling og forandring. Byvækst, omstilling til mere bæredygtige byer og ændrede bolig- og arbejdsformer. Pointen er, at pro-

Aarhus Ø - eksempel på en ny bydel

Nye - eksempel på en ny by

Rosenhøj - eksempel på renovering af alment boligområde

Ombygning af enfamiliehus

jekterne skal tilpasses hver enkelt bydel, så de bliver stedsspecifikke og balancerede.

Kommunens geografi er stor og rigt sammensat. Når vi bevæger os rundt i bysamfundet, er der mange forskellige måder at bo, bygge og leve. Tæt by, forstad, oplandsby, villakvarter, landsby, fritliggende ejendom, parcelhuskvarter eller etagebolig. Udviklingen kan aflæses forskelligt i de enkelte byområder, som eksempelvis forbindelser tilbage til landsbyernes opståen eller revitalisering af udtjente erhvervsområder.

Kommunen rummer således mange forskellige bysituationer med forskellige bykvaliteter og afspejler den lokale udvikling. Nogle har en stærk identitet, mens andre er svagere. Hver gang vi bygger nyt, river ned eller omdanner, påvirker vi stedets og bysituationens karakter og identitet.

Udviklingen kan finde sted alle steder. Men en balanceret byudvikling, skal tage afsæt i stedets kvalitet, og afveje hensynet til de eksisterende kvaliteter over for behovet for at tilføre nyt som styrker lokalområdets karakter.

Mosaikkortet til højre illustrerer de mange delområder, der findes i bysamfundet Aarhus. Farverne på kortet illustrerer forskellige bydele. Afgrænsningerne er ikke eksakte, men skal ses som et billede på en forståelse af byen. Som lokalområder med egen identitet, historie, bebyggelsestype og karakter.

Politikken suppleres af værktøjer til steds-læsning og skalaforståelse, som udfolder, hvordan man kan læse et steds værdier.

Over tid er det ambitionen, at bymosaikken som idé skaber en større bevidsthed om de enkelte bydeles karakterer, kvaliteter, tætheder og skalaer, og om at ny arkitektur bidrager aktivt til bydelens identitet. Steder med høje bymæssige og arkitektoniske kvaliteter er mere sårbare over for forandringer, og vil kræve en mere nænsom og balanceret udvikling. Omvendt er der steder, hvor ny arkitektur kan bidrage til at udvikle den rumlige stedsidentitet og forstærke bysituationens identitet gennem mere markante projekter, som føjer nye, tidssvarende lag til historiefortællingen.

Vestergade

Trøjborg

Lystrup

Godsbanen

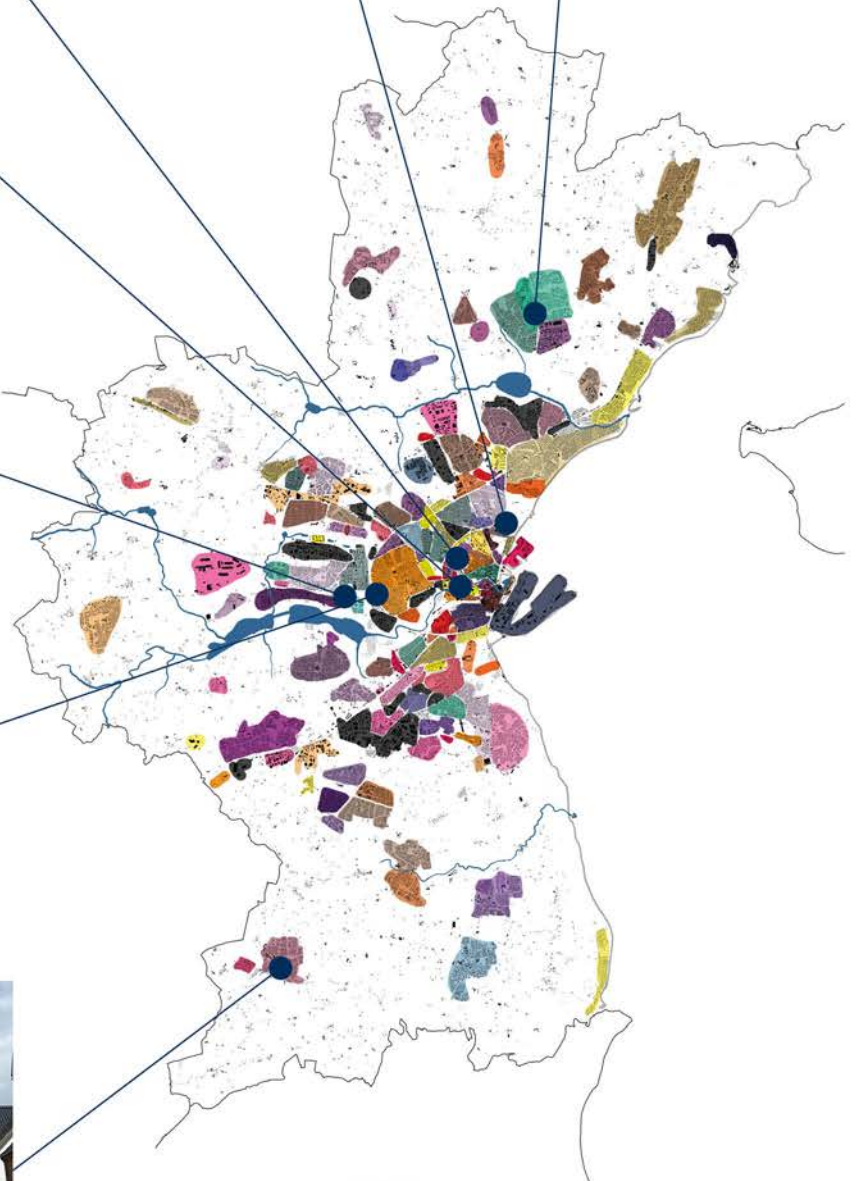
Gellerup

Åbyhøj

Solbjerg

Pejlemærkernes opbygning

Pejlemærkerne er politikens hjerte. Sammen med "Aarhusbilledet" sætter de retning og vision for den fremtidige udvikling af bykvalitet og arkitektur i Aarhus. Et projekt eller en indsats har sin egen selvstændige intention og arkitektoniske idé, men vi forventer, at pejlemærkerne anvendes som et grundlag at arbejde ud fra.

Hvert pejlemærke består af en visionsoverskrift, en kort rammesætning og et oprids af, hvilke primære kvaliteter, det skal fremme. Det er der, vi vil hen.

Dernæst følger en række målsætninger, der kan bruges til at drøfte, hvordan projekter og indsatser bidrager til realisering af pejlemærket. Det er det, vi vurderer projekter på.

For yderligere at konkretisere og sætte handling på uddyber vi efterfølgende målsætningerne i en række "det gør vi ved at"-udsagn. Billedsiden illustrerer lokale eksempler på de arkitektoniske kvaliteter, pejlemærket stræber mod.

Grøn omstilling går på tværs

Den grønne omstilling kræver, at vi alle omstiller os, og at alle dele af samfundet bidrager. Grøn omstilling er gennemgående i alle otte pejlemærker, som en rød – eller grøn – tråd gennem politikken.

Målet er, at vi i fremtiden har vi en by, baseret på grøn energi. En transportsektor som indgår i et samlet grønt energisystem. En tættere by med plads til naturen. Dynamiske bygninger med et minimalt energiforbrug, som indgår i og bidrager til energisystemet, og som er opført af bæredygtige materialer med et lavt CO₂-forbrug.

Kommunen, borgerne og byens aktører samarbejder om innovative grønne løsninger til gavn for den enkelte, for fællesskabet og for fremtiden.

#1 Bykvalitet i samspil med landskab og natur

#2 Blandede bydele styrker vores mangfoldighed

#3 Bylivsknudepunkter samler

#4 Arkitekturen er generøs

#5 Vi bygger videre på historien

Attraktive og bæredygtige rammer for livet i Aarhus

#6 Forbindelser væver bydele sammen

#7 Lokalt engagement skaber god bykvalitet

#8 Partnerskaber løfter bykvalitet og arkitektur

BYKVALITET I SAMSPIL MED LANDSKAB OG NATUR

Pejlemærket skal fremme følgende kvaliteter

Landskabet i Aarhus Kommune er platformen, vi bygger på og en vigtig del af vores DNA. Glæden ved at bo med nærhed til naturområder og Aarhusbugten fremhæves som helt særligt af aarhusianerne. Det bidrager til livskvalitet uanset om man bor i det indre Aarhus, i forstæderne eller i de fritliggende bysamfund. Det er unikt for Aarhus, at man kan være i den tætte by og få minutter senere stå midt i naturen.

Oplevelsen af bykvalitet er tæt knyttet sammen med adgang til naturoplevelser. Derfor er det afgørende at give mulighed for at være i byens og landskabets grønne rum. Det sker blandt andet gennem bygninger og bebyggelser, der tager udgangspunkt i det aarhusianske landskab, og i at skabe smukke sammenhænge mellem bebyggelse, anlæg og natur.

Kvaliteterne ligger i de store landskabelige systemer på tværs af hele kommunens geografi. De store blågrønne korridorer består i den lille skala af myriader af små planter, store træer, summende insekter, rislende vand og sanselige oplevelser. Naturen lever også foran boligblokken, sommerfuglene på børnehavens legeplads, bytræet på byens torv, det frodige vejbed og parcelhushaven. Hverdagsoplevelserne kan skabe livskvalitet, og det er en vigtig del af byudviklingen.

PEJLEMÆRKETS MÅLSÆTNINGER

- Det grønne er en del af Aarhus' by- og gaderum
- Bygninger og bebyggelser understøtter landskabets karaktertræk og adgang til naturen
- Byudviklingen designes i samspil med vandets veje, rekreative ruter og økologiske forbindelser
- Et stærkt landskabsarkitektonisk koncept er en del af bebyggelsernes kvalitet
- Bepantning med høj natur- eller landskabsarkitektonisk værdi bevares i nye projekter
- Større bygnings-, produktions-, og energianlæg er indpasset arkitektonisk i landskabet
- Klimatilpasning har høj naturkvalitet og bidrager til by- og bolignære rekreative oplevelser

Det gør vi ved, at

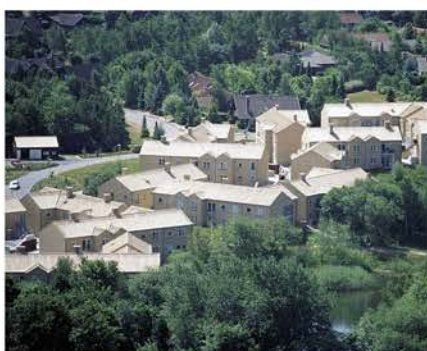
- Fremme etablering af bynære, smukke ruter og destinationer, der gør oplevelser i naturen og bugten tilgængelige for forskellige målgrupper og livsfaser
- Have fokus på det grønne og på øget biodiversitet i byrum, vejrum, og på begrønning af tage, facader og tagterrasser, hvor det er muligt og meningsfuldt
- Værne om sigtelinjer mellem bebyggelser mod landskabet, bugten og omvendt
- Vurdere markante projekters indvirkning på oplevelsen af landskabets og bugtens form, og hvordan de baserer sig på stedets landskab og kvaliteter
- Udvikle samarbejder, der kobler bynære naturrum med faciliteter til øget sundhed og bevægelse
- Fremme grønne byrum, lommeparker og byparker

Udearealer programmeres med henblik på nye meningsfulde partnerskaber mellem forskellige aktører i byen. SPARK (biodiversitet, sundhed, regnvand, rekreation)

Den uendelige bro er et stærkt element, der giver en ny oplevelse af bugten og fungerer som møde- og opholdssted

Sandbakkens bebyggelse fremhæver terrænet

Godsbanens grønne kile trækker ådalens landskab helt ind til midtbyen

Små intime blå eller grønne rum, som her Mathilde Fibigers Have, styrker byens blågrønne identitet og samler på tværs

Grøn energi i form af energilandskaber

Sneglehusene åbner sig op mod omgivelser og landskab

Adgang til naturoplevelser ved Aarhus Å

Adgang til gode toiletforhold er med til at højne kvaliteten og tilgængeligheden i byrum, parker og natur

Bugten er sammen med ådalene det bærende landskabstræk

#2

BLANDEDE BYDELE STYRKER VORES MANGFOLDIGHED

Pejlemærket skal fremme følgende kvaliteter

Bydele danner rammen om det levede hverdagsliv. Arkitekturen kan fremme oplevelsen af en samlet bydel. Den kan opstå omkring genkendelige bebyggelsesstrukturer, der afspejler bydelens historiske periode, nogle særlige bygninger, en særlig bykultur for hvordan 'man bor og mødes her', en atmosfære eller et fællesskab om lokale interesser eller mødesteder.

I politikken ses bydelene som en ramme for at arbejde stedsspecifikt med at skabe sammenhæng mellem byvækst, social balance, erhverv, nye familiemønstre, kultur, arbejdsliv, fritidsliv, boligbehov og den bæredygtige omstilling – og, ikke mindst, mellem ny og eksisterende bebyggelse. Nogle bydele er sårbare overfor omdannelse, andre kan løftes ved at tilføje nye funktioner og bygge nye rumlige kvaliteter.

Gennem omhyggelig indretning kan vi skabe bæredygtige, blandede bydele med en klar identitet, et miks af funktioner og steder, der samler. Det handler om livskvalitet, om både at blande almene boliger, ejerboliger og lejeboliger – og om at bidrage til nye boligformer, der samlet kan skabe en bedre social balance mellem Aarhus' mange byområder.

Erhvervslivet har en vigtig rolle som arbejdsplads og lokal aktør, sammen med kulturen og fritids- og foreningslivet, i at skabe stærke og bæredygtige lokalsamfund, steder og rum med plads til social mangfoldighed og forskellige livsformer.

PEJLEMÆRKETS MÅLSÆTNINGER

- Arkitekturen bidrager til bæredygtig og balanceret udvikling af bydelen
- Nye bygninger og byvækst bidrager positivt til oplevelsen af den samlede bykvalitet gennem helhedsorienteret arkitektur, velproportionerede mellemrum og gode overgange mellem private bygninger og offentlige rum
- Byggerier bidrager til en blandet bydel med en mangfoldighed af boligformer og funktioner og med plads til forskellige livsfaser fra børn til seniorer
- Almene boliger og private boliger fremstår i samme kvalitet og prioriteres ligeværdigt i bebyggelsen
- Byvækst forudsætter udvikling af nye byrum og plads til kultur-, fritids-, bolig-, eller arbejdsfællesskaber

Det gør vi ved, at

- Nye bebyggelsers bærende arkitektoniske kvaliteter forholder sig til en stedsanalyse
- Udvikle og integrere principper for omstilling til klimaneutrale bydele
- Udvikle eksempler på balancen mellem fortætning og bæredygtighed og trivsel i forskellige bytypologier
- Inkludere fællesråds lokalbeskrivelser (eller lignende) som input til arbejdet med områdets udvikling og fremme dialog mellem projektudviklere og lokale interessenter når lokalområderne udvikler sig
- Fremme bebyggelser, der bidrager til forskellige ejerformer, livsstadier, livs- og familieformer og social mangfoldighed i bydelen
- Fokuserer på tryghed, god tilgængelighed og universelt design i bydele, byrum og offentlige bygninger
- Samtænke udviklingen i lokalområder med tiltag på tværs af Aarhus Kommunes magistratsafdelinger, erhvervsudvikling og civile organisationers arbejde i bydelene, herunder foreningsarbejde og almene samt boligsociale indsatser

Æbeløgade. Nyfortolkning af de omkringliggende byhuse og etagebebyggelser. Saddeltage med kviste, tegffacader i forskellige toner. Uformelle baggårde med baghuse, brostensbelægning

Amtssygehusets tidligere patienthotel huser i dag boliger til både studerende og unge udsatte. Området er under omdannelse og vil vi fremtiden blive et helt nyt bykvarter

Bymæssigt gaderum i Jægergårdsgade med plads til bolig, erhverv, handel og grønne elementer

Aarhus Ø er en af Aarhus's nye bydele, der er ved at etablere sin egen identitet

Åbyhøj er en by i byen – et lokalt bylivsknudepunkt

Bymiljøerne tilbyder forskellige bykvaliteter – derfor sættes fokus på stedspecifik udvikling

Botilbud i Hjortshøj for mennesker med særlige behov

De almene boliger på Godsbanen og i Lisbjerg bidrager til mangfoldige boligformer i bydelene

#3

BYLIVSKNUDEPUNKTER SAMLER

Pejlemærket skal fremme følgende kvaliteter

Byrum, parker og fælles bygninger som skoler, kulturinstitutioner, folkehuse, biblioteker, idrætsfaciliteter og lokale mødesteder får her et samlende ord: Bylivsknudepunkter. Bylivsknudepunkter har forskellige formål og ser forskellige ud, men fælles for dem er, at de er offentligt tilgængelige og danner rammer om møder mellem mennesker og bydelens byliv. De fremmer fællesskaber og bidrager til relationer mellem mennesker. De er kendte mødesteder og krydsningspunkter. De har ofte en særlig egenart, stort ejerskab og åbenhed. De er kultur- og identitetsskabende for et lokalområde, de skaber lokal forankring og udgør ofte vigtige brikker i oplevelsen af høj bykvalitet.

I disse år ses nye typer af mødesteder og måder at bruge mødestederne på. Der er øget opmærksomhed på værdien af det selvgroede initiativ. Parallelt hermed bliver idræt, foreningsliv, kunst, kultur og formidling en vigtig og stadig større del af de offentlige rum, byrum og parker, og nye interessefællesskaber opstår. Derfor er det nødvendigt at turde tænke nyt om rammerne for bydelenes knudepunkter, give eksisterende knudepunkter øget opmærksomhed og skabe helt nye både i eksisterende og i nye bydele.

PEJLEMÆRKETS MÅLSÆTNINGER

- **Udvikling i lokalområderne skal bidrage med flere eller bedre offentlige byrum og parker**
- **Offentlige rum og bygninger inviterer til en mangfoldighed af møder og udgør tilgængelige og trygge knudepunkter for byliv i kommunens forskellige typer bysamfund**
- **Aarhus Kommune går forrest på høj arkitektonisk kvalitet i design af de offentlige rum (bygninger, byrum og byparker), der har fokus på den menneskelige skala og forskellige typer ophold**
- **Byrum og byparker fremmer trivsel og sundhed gennem plads til både bevægelse og ro og kan bruges hele året**
- **Kunst, formidling og kultur integreres som en vigtig del af det offentlige rum og bidrager til inspiration, refleksion og forankring**
- **Byudviklingen giver plads til, at lokale aktører kan igangsætte egne aktiviteter**

Det gør vi ved, at

- Anvende skyggediagrammer og vindstudier, der viser, hvordan byrum påvirkes
- Prioritere og fremme samarbejder om bylivsknudepunkter, f.eks. lokale aktører, erhverv, socialøkonomiske virksomheder, interessegrupper, foreninger og offentlige institutioner, herunder skoler, biblioteker eller lokalcentre
- Projekter af betydelig størrelse eller særlig beliggenhed beskriver, hvordan de bidrager aktivt til byliv og udvikling af nye mødesteder
- Give plads til lokale eksperimenter, der fremmer udvikling af knudepunkter i de forskellige bydele
- Have opmærksomhed på tilgængelighed, tryghed og plads til 'pusterum', f.eks. bænke til en lille pause
- Udvikle standarder for 'basisbyrum' og 'basisbyparker'
- Sætte fokus på at der er tilstrækkelige midler til offentlige bygningers rolle i samfundet samt bæredygtighed
- Have fokus på sameksistens mellem forskellige grupper, med særligt fokus på socialt udsatte og sårbare borgeres vilkår i byrummet

Gellerup Bibliotek - en del af Sports- og Kulturcampus og et lokalt mødested

Springcenter Aarhus er en del af Vejlbj-Risskov Idrætscenter. Et centralt knudepunkt i lokalområdet, der tilbyder unikke ramme for bevægelse og foreningsaktiviteter

Kunst i bybilledet samler på tværs, her Endless Connection af Jeppe Hein på Havnepladsen

AARhus, badehusene på Bassin 7 og havnebadet tilbyder en ny type byliv på Aarhus Ø

Byens rum danner ramme om bylivsskabende events i forskellig skala, her bagagerumsmarked på Ingerslevs Boulevard

Dokki er markant og identitetsskabende arkitektur og samler mange forskellige mennesker

Offentlig adgang til lokaler, legepladser og sportsbaner på Frederiksbjerg skole

Et byrum for alle. Mølleparken

Identitetsbærende og borgerdrevne initiativer. Børnens Jord i Øgaderne er et fremtrædende eksempel

Skt. Knuds Torv giver plads til unge

#4

ARKITEKTUREN ER GENERØS

Pejlemærket skal fremme følgende kvaliteter:

Generøsitet i arkitekturen opleves med sanserne. Generøs arkitektur handler om at give noget tilbage til omgivelserne. Om bæredygtigt byggeri, der bidrager med kvaliteter til dem, der bruger stedet, besøger og bor i byen. Det kan vise sig som en stueetage med udadvendte funktioner, en venlig ankomst, et godt lys, et tilbagetrukket facadeparti med plads til ophold i sol og læ, en speciel bygningsdetalje, der skaber et smukt skyggespil på facaden, en særlig belysning af bygningen om aftenen. Det kan også være bygningskroppe og materialevalg, der taler sammen med omgivelserne og landskabet.

Generøsitet handler om at give gode arkitektoniske svar på behovet for nye boliger, der inkluderer nye boformer og mangfoldige målgrupper. At give fysiske rammer til nye arbejdsformer, erhverv, produktion, handel og transport. Om at bidrage til godt naboskab, der tager hensyn, skaber gode overgange og bidrager positivt til omgivelserne. Og om at give form til byggeri, der også tager hensyn til miljø og klima. At bygge bæredygtigt og smukt med tanke på kommende generationer.

PEJLEMÆRKETS MÅLSÆTNINGER

- Arkitekturen fremmer stedets kvaliteter og bidrager til en ny udvikling
- Arkitekturen forholder sig aktivt til klimadagsordenen, herunder fokus på lavt CO₂-regnskab, klimatilpasning, ressourceopmærksomhed og mulighed for omdannelse til nye funktioner
- Nye bebyggelser udformes efter et stærkt arkitektonisk greb, der inspirerer sanserne og fremmer møder mellem mennesker
- Byggeriet bidrager til nytænkende arkitektur, der svarer på aktuelle behov, drømme og visioner
- Byggeriet har et stærkt arkitektonisk greb, klar komposition, gode lysindfald, rumlige oplevelser, gode planløsninger, velkomponeret materialevalg og smukke detaljer, der stimulerer sanserne
- Arkitekturen respekterer vigtige sigtelinjer og udsyn til himlen
- Der er etableret gode kantzoner mellem opholdsarealer, gaderum og bygninger
- Markante bygningsværker og byggeri på betydningsfulde steder har særlig høj arkitektonisk kvalitet

Det gør vi ved, at

- Byggerier indtegnes på en situationsplan med naboområder og -bebyggelser, og der skal være klare argumenter for deres samspil med omgivelserne og landskabet
- Bebyggelsesplaner skal følges af en landskabsplan, der beskriver udearealernes udformning, indretning og beplantning
- Kræve særligt gode argumenter, hvis bygninger afviger i højden fra nabobygninger. Én etage i 1-3 etages byggerier og to etager i områder med 4-6 etager. Alle byggerier over seks etager vurderes særskilt i henhold til højhuspolitikken
- Efterspørge bæredygtighedsstrategier for større projekter og for alle offentlige projekter
- Bebyggelser viser plan, snit, opstalt og boligplaner, base, krop og afslutning
- Fremme samarbejder om udvikling og innovation af bæredygtigt byggeri gennem forsøgsprojekter og eksempelkataloger

Rækkehuse i Nye. Udearealer er fællesejede hvilket fordrer hverdagsfællesskaber og deling af bylivsskabende funktioner

Salling Rooftop giver unik adgang til udsigt over byen og stimulerer et nyt blik på byens muligheder

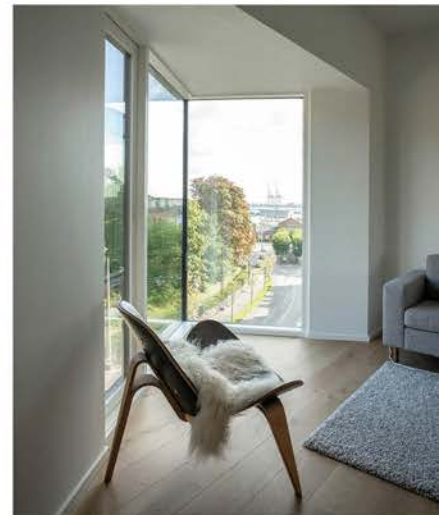
Materialevalg og formgivning understreger vigtig hjørneplacering med udadvendt stueetage og tilbagetrukket tagetage

Bolignære udearealer med rekreative kvaliteter er stærke katalysatorer for fællesskaber og engagement

Tagfladen fungerer som landskabspark på MOMU

Den karaktergivende detalje, her på Østboulevarden. Udkig og lys fra flere sider skaber oplevelser inde og ude

Udadvendt gadeplan hvor belægning taler sammen med facademateriale og skaber et sammenhængende gademiljø

Omhyggeligt designet ankomstsituation. Materialevalg, formgivning og skala byder velkommen på Aarhus Rådhus

Materialevalg, beplantningsplan og muredetaljer iscenesætter fin ankomst ved dagligvareforretning, Silkeborgvej

Bæredygtige, almene boliger i Skæring

Villabebyggelsen i Brabrand ligger smukt i landskabet og skaber en fin og klar overgang mellem offentligt og privat

#5

VI BYGGER VIDERE PÅ HISTORIEN

Pejlemærket skal fremme følgende kvaliteter

Oplevelsen af at gå i en gade blandt bygninger, der har stået i flere hundrede år, er noget ganske særligt. Man fornemmer den historiske dybde, og kan aflæse udviklingen i samfundet, arkitektur, bymiljøer, bygninger og landskaber over tiden. I nogle områder er det en fortælling om industrialisering eller om velfærdsstatens bygninger og boligidealer, andre steder er det landsbyernes og landskabets udvikling, der kan aflæses. Historien binder samtiden sammen med fortiden, den skaber kulturbærende fortællinger om begivenheder, mennesker, idéer og tanker, og skaber en identitet, man kan engagere sig i og blive nysgerrig på.

Det sker ved at skelne mellem en bevaringstilgang over for de mest sårbare bygninger og bymiljøer, en respektfuld transformationstilgang til de områder, der står over for stor forandring og ved at bygge nutidige bygninger af høj arkitektonisk kvalitet, der kan blive fremtidens kulturhistorie. Det betyder også, at vi skal være varsomme med nedrivning og fremme genbrug og transformation. Det understøtter samtidig bæredygtighedsdagsordenen gennem reduktion af ressourcer og CO₂-udledning.

PEJLEMÆRKETS MÅLSÆTNINGER

- Nye bebyggelser forholder sig aktivt til bygningernes og bymiljøernes værdier (historisk, arkitektonisk, materielt)
- Bymiljøernes bygninger fra forskellige perioder er synlige i bybilledet
- Bevaringsværdige bygninger, parkanlæg, beplantning og træer bevares, transformeres eller genanvendes i videst mulig grad
- Der er fokus på formidling af steders historie, begivenheder og fortællinger
- Anvendte materialer i anlæg og byggeri patinerer smukt
- Der er fokus på, at nye bygninger er af høj kvalitet. De bliver fremtidens kulturarv

Det gør vi ved, at

- Projektområdets væsentlige kulturelle og fysiske fortællinger kortlægges ved omdannelse eller nybyggeri
- Fremme brug af materialer, der patinerer smukt og værdsætter tidens tand
- Nye projekter skal beskrive deres tilgang til transformation og genanvendelse
- Bevaringsværdige træer og beplantninger kortlægges og bevares i videst muligt omfang i projektudvikling
- Udvikle en af praksis for omdannelser af bevaringsværdige bygninger og kulturmiljøer
- Udvikle inspirationskatalog, vejledninger og best practice inden for generel by- og bygningstransformation, herunder materialegenanvendelse
- Vedligeholde kommunens egne bygninger og genbruge dem til nye formål, hvis de er udtjente
- Fremme samarbejdet med stadsarkivet, lokalarkiverne og vidensinstitutioner inden for området

Restaurering: Bygningen renoveres med sigte på at fastholde eller genskabe det oprindelige udtryk

Transformation/omdannelse: Bygningen genbruges. Her bevares udvalgte eksisterende kvaliteter og der tilføjes nyt

Nedrivning med genanvendelse af byggematerialer: Bygningen nedrives og byggematerialerne (f.eks. tegl) genanvendes i en ny bygning

Renovering af statslånshus i Hasle

Nye rekreative funktioner revitaliserer gamle bygninger som her i DGI-huset

Tydelige brugsspor og materialevalg fra tidligere funktioner. Kødbyen i Sydhavnen

Hack Kampmann og Charles Ambts byplan for Frederiksbjerg

Læhegn i Lisbjerg afspejler den historiske stjerneudskiftning

Centralværkstedet, Aarhus C. Nænsom omdannelse af tidligere industriarkitektur til serviceformål

Transformation af byhus i Mejlgade

Bygningsmiljø med bindingsværk omdannes i Viby til en studenterlandsby ved at renovere og bygge til

Renovering af 70'ervilla i Højbjerg har opdateret huset i forhold til bæredygtighed, energiforbrug, dagslys og forandret husets udtryk

Historiefortællende brugsspor med forskellig alder på Kulbroen i Sydhavnsområdet

Omdannelse af Amtssygehuset. De oprindelige bygninger genanvendes til nye formål

"Smykkeskrinet" på Vester Allé er opført som statsbibliotek, har været erhvervsarkiv, og er i dag en del af Retten i Aarhus

Omdannelse af portbygningen i Gellerup er et eksempel på en flot omdannelse af en nyere boligbebyggelse

#6

FORBINDELSER VÆVER BYDELE SAMMEN

Pejlemærket skal fremme følgende kvaliteter

Mange oplever Aarhus på cyklen, til fods, i offentlig transport eller i bil. Fra hjem til arbejde, fra skole til legeaftale eller fritidsaktivitet, på vej i skoven eller til vandet. Mobilitetsrummene fylder en stor del af vores hverdag og er en del af det billede, mange har af byen. De skal naturligvis være effektive forbindelser, men de skal også være trygge og tilgængelige og give smukke og inspirerende oplevelser på farten. Bænke, der giver mulighed for en pause eller et ophold på vejen, gør byrummene mere tilgængelige. Kunstneriske bidrag kan berige oplevelserne af forbindelserne og inspirere flere til at benytte dem.

Oplevelsesrige og sanselige forbindelser i grønne korridorer, smutveje og gaderum kan fremme cykling og gang, og gode mobilitetsknudepunkter bidrager til en god oplevelse i den kollektive trafik. Det er en særlig stor kvalitet for børn, unge og andre, der ikke har adgang til bil. Som bonus øger det sundhed og bidrager til bæredygtighedsdagsordenen. Glæden ved at bevæge sig aktivt på cykel skal understøttes, så Aarhus er cyklisternes bakkede paradis.

PEJLEMÆRKETS MÅLSÆTNINGER

- Byvækst er strategisk koblet med kollektiv trafik, mobilitetsknudepunkter og blød mobilitet
- Gade- og vejrum designes med samme omhyggelighed som byrum og vores vejnet opleves smukke og grønne
- Alléringen, Ringgaden, Ringvejen og indfaldsveje bearbejdes som vigtige byarkitektoniske elementer
- Det er smukt, oplevelsesrigt og sikkert at bevæge sig gennem bymiljøerne i Aarhus - nat og dag
- Visuelt forbindes Aarhus med betydningsfulde sigtelinjer
- Parkering integreres som en del af bebyggelsesstrukturens arkitektoniske idé
- Mobilitetsskift er en æstetisk og rumlig oplevelse
- Gående, cyklende og kollektiv trafik er prioriteret i bydelenes udvikling

Det gør vi ved, at

- Gade- og vejrumspaner har et arkitektonisk greb, menneskelig skala og belysningsdesign
- Prioritere æstetisk bearbejdning, arkitektonisk integration og/eller dobbeltudnyttelse af parkeringspladser
- Fremme kunstnerisk udsmykning i vej- og anlægsprojekter
- Fastholde fokus på tryghed og tilgængelighed gennem design
- Have fokus på at alle - børn, unge og ældre - kan transportere sig trygt og sikkert
- Fokuserer på design af skift mellem transportformer og mulighed for at koble det med byvækst og byfunktioner
- Udvikle vejledninger og etablere pilotprojekter for gaderum, der bidrager til bykvalitet og tilgængelighed

Stiforbindelser for bløde trafikanter danner "sprækker" i bystrukturen

Bløde trafikanter får nyt perspektiv på landskabet og ekstraordinære landskabsoplevelser

Vejforløb i Viby, hvor oplevelsen varierer henover året

Grønne stiforbindelser som Ø-linjen på Aarhus Ø binder vores bebyggelser sammen

Gaderum i Jægergårdsgade indrettet med fokus på fodgængerhensyn og opholdsmuligheder

Gaderummet er byrummet på de bløde trafikanters præmis, her Graven

Belægning og overgang fra Europa plads til Dokki er et eksempel på god tilgængelighed

Landskabsarkitektonisk kobling af sti, beplantning og regnvandshåndtering i byparken i Gellerup

En smuk underføring skaber en stærk forbindelse mellem de to områder

Sikre skoleveje og skolestier er medvirkende til at få flere børn til at transportere sig aktivt i skole

"De tre broer" på Brabrandstien skaber en smuk forbindelse for både pendlere, motionister og til rekreative formål

Smukke vejforløb. Visuelle pejlemærker i landskabet

Park&Ride ved Klokhøj

LOKALT ENGAGEMENT SKABER GOD BYKVALITET

Pejlemærket skal fremme følgende kvaliteter

Oplevelsen af at høre til er afgørende for den gode by - og dermed for oplevelsen af bykvalitet. Det gælder alle dele af kommunen - fra landsby til midtby. Mange har et stort hjerte for deres lokalområde og for Aarhus, og ønsker at engagere sig i debatten og udviklingen af konkrete steder. Det lokale initiativ er en stor ressource, som er vigtig at tage vare på. En forudsætning for at det lykkes, er god formidling om udviklingen, hvad der skal løses, tydelige processer, en styrket dialogkultur, og at handlerummet og involveringsgraden er tydelig.

Et ambitiøst arbejde med bykvalitet og arkitektur kræver en bred og stærk bevidsthed om arkitekturens værdi, planprocesser og god formidling af, hvordan kommunen arbejder med byudvikling, kvalitet og hvilke betydningsfulde projekter, der er undervejs. Formidling og sprog er vigtigt for en livlig, konstruktiv debatkultur og erfaringsudveksling.

Det er også afgørende, at den lokale virkekraft og mennesker på tværs af interesser kan sætte viden, erfaringer og drømme i spil og har mulighed for at udvikle egne aktiviteter. Det kræver omhyggelighed med en inddragelse og samskabelse, der sker lokalt, og er så repræsentativ som muligt. Aarhus Kommune har et vigtigt samarbejde med fællesrådene, som gør en betydelig indsats. I tillæg hertil skal der mere fokus på den brede inddragelse i lokalområderne, når områderne udvikles, at initiativer, der kommer fra borgerne, gribes.

PEJLEMÆRKETS MÅLSÆTNINGER

- Der er let adgang til viden om byudvikling og ny arkitektur i Aarhus
- Nye projekter betragtes som en god nabo
- Lokale aktørers viden og engagement er en del af udvikling, bevaring og omstilling til mangfoldige, bæredygtige bydele
- Der gives plads til eksperimenterende områder og steder med høj grad af brugerreven udvikling
- Projektets formål, status, proces og muligheder for indflydelse er tydelige
- Projektets intentioner og påvirkning af stedet er ærlig og velkommunikeret
- Betydningsfulde projekter drøftes tidligt og bredt politisk og blandt borgere og interessenter

Det gør vi ved, at

- Tidligt i planprocesser at rammesætte mulighederne for inddragelse og opfølgning i den samlede proces
- Anvende digitale værktøjer, der kan fremme dialogen
- Etablere mulighed for en tidlig bred politisk drøftelse af projekter, der har væsentlig betydning
- Udarbejde et årshjul for arkitekturformidling og debat
- Øge fokus på lokalsamfundsbeskrivelser i byudviklingen, herunder fremme lokalt ejerskab og opdatering
- Udpege offentlige arealer og bygninger til aktiviteter og samlingssteder i lokalområderne, hvor der både er plads til foreningerne, "det uplanlagte", og hvor byliv kan selv-gro
- Udvikle guides til lokale ildsjæle og uformelle byskabere, der ønsker at udvikle egne initiativer
- Anvende "bylivspuljer" i forbindelse med større udviklingsprojekter til lokalt engagement og entreprenørskab
- Afholde tilbagevendende arkitekturdebatter, kurser, forelæsninger og udstillinger om centrale emner og projekter i Aarhus

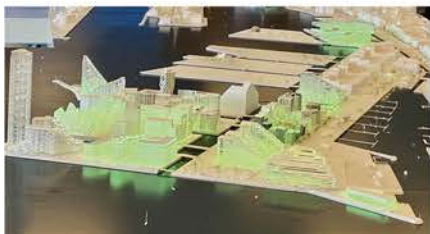
Godsbanen - Institut for X har opbygget en ny form for midlertidig tidlig byudvikling, der giver værdi til området og hele Aarhus

Det er afgørende at kommunens borgere har mulighed for at få viden om lokalrådets udviklingsplaner tidligt i processen

Samskabelse mellem unge og en kunstner om udsmykning af en tunnel

Modeller, gåture og rundvisninger sikrer en konkret og vedkommende formidling om byudviklingen

Hipsterhøjen er et eksempel på at borgerne selv har skabt et særligt byrum

Samlingspunktet Skæring - bylivshusene danner rammen om lokale aktiviteter og debat om lokal udvikling

E&P Huset bidrager til lokal og nærværende formidling i forbindelse med byudviklingsprojektet i Gellerup

Borgerdrevende praksisfællesskaber sikrer identitet og ejerskab, her Fælleshaven i Beder

Fællesspisning i Øgaderne - fællesskabet indtager byrummet

Midlertidig omdannelse af Ingerslevs Plads

Kulbroens Venner er en betydelig kraft i udviklingen af Sydhavnens bykultur

Byhaver er et eksempel på hvordan borgernes egne initiativer får plads og skaber fællesskaber lokalt

Folketstedet Carl Blochs Gade - medborgerhus hvor mennesker mødes og gammelt møder nyt

Borum forsamlingshus

#8

PARTNERSKABER LØFTER BYKVALITET OG ARKITEKTUR

Pejlemærket skal fremme følgende kvaliteter

Aarhus er anerkendt for et stærkt fagligt miljø indenfor arkitektur, byggeri og byudvikling. Det ønsker politikken at styrke til gavn for Aarhus. Samtidig er det ønsket at øge en bred formidling om byens udviklingsprojekter og arkitekturens betydning.

Ved at se de mange projekter i Aarhus samlet, kan bysamfundet betragtes som en slags laboratorium for udvikling af morgendagens løsninger indenfor centrale udfordringer som nye boligtyper, samskabelse, omstilling til elsamfundet og øget trivsel. Den vidensudvikling ønsker kommunen at styrke ved at samarbejde om udvalgte forsøgsprojekter og skabe scenarier, erfaringsopsamling og kompetenceudvikling gennem øget partnerskab med f.eks. erhvervet, fonde, vidensinstitutioner, interesseforeninger og civile organisationer. Her skal både være plads til de etablerede og internationalt anerkendte, og til det vilde vækstlag, der på tværs af andre fagligheder arbejder sammen om byggeri og bykvalitet. Derved kommer der flere perspektiver på bykvalitet, så der er grundlag for en mere nuanceret diskussion af værdien af arkitektur og bykvalitet.

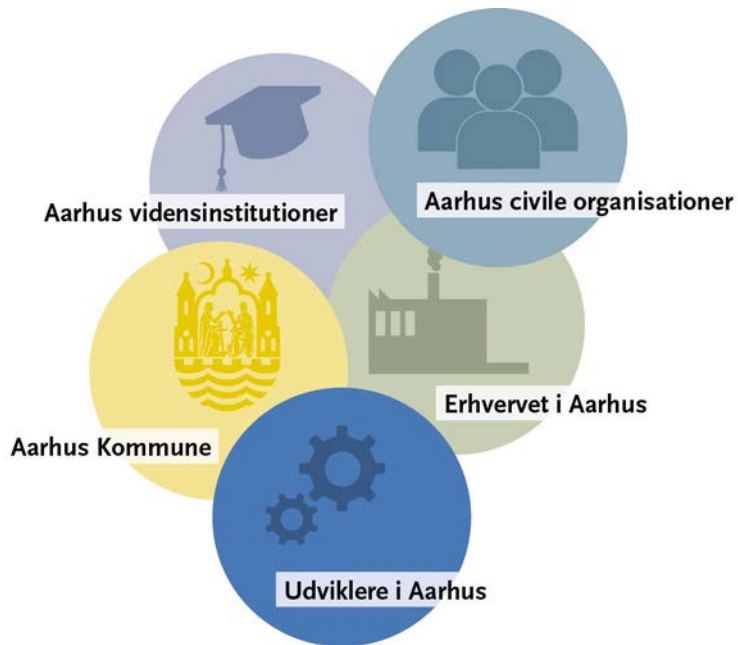
Viden om Aarhus' byudvikling og arkitekturens betydning danner et stærkt grundlag for konstruktive debatter om forskellige emner og projekter. At kende til arkitektur er samtidig en god nøgle til at forstå de omgivelser, man bor i, og det giver et sprog til at diskutere arkitekturens påvirkning på steder og livskvalitet.

PEJLEMÆRKETS MÅLSÆTNINGER

- Aarhus Kommune bidrager til øget bevidsthed om byudvikling, bykvalitet og arkitekturens værdi og betydning
- Aarhus er anerkendt for høj bykvalitet og god arkitektur, samt innovative og bæredygtige løsninger
- Kommunen opbygger videns- og erfaringsudvikling gennem lokale, nationale og internationale samarbejder og partnerskaber
- Innovation, vidensdeling og erfaringsopsamling er del af byggeri og byudvikling i Aarhus
- Som bygherre går Aarhus Kommune forrest i forhold til innovation, arkitektonisk kvalitet og den brede bæredygtighed i byggeriet

Det gør vi ved, at

- Afsøge muligheden for at etablere et Aarhus by- og landskabslaboratorium, der fremmer formidling, viden og partnerskaber indenfor morgendagens arkitektur
- Fremme samarbejde med skoler og fonde om arkitekturforløb for børn, unge og interesserede borgere
- Evaluere udvalgte processer og kvalitet af gennemførte projekter med henblik på læring som en del af den faglige udvikling
- Inddrage viden og undersøgelser i betydningsfulde udviklingsprojekter, herunder faglige fora og forskning
- Gøde jorden for et stærkt vækstlag og styrke erhvervet omkring bæredygtigt byggeri ved at være opmærksom i udbud og valg af rådgivere
- Fremme udvikling af internationale bysamarbejder om bykvalitet og arkitektur ved at indgå i tværnationale projekter

Inddragelse af børn og unge i byudviklingen giver bevidsthed om byens muligheder hos de unge generationer - og nye perspektiver på udviklingen

Interne læringsforløb styrker helhedstænkningen og værdiskabelsen i projekter

Arkitektskolen Aarhus er vigtigt for udvikling af arkitekturmiljøet og for ny viden om byudvikling, byggeri, landskab og byrum

Bydetekriverne - et børnekulturprojekt som satte fokus på børn og arkitektur

Bydelskontoret på Godsbanen danner ramme om dialog og samarbejde om områdets udvikling

Den nye genbrugsstation i Lisbjerg er bygget af genbrugsmaterialer

Havnebadet - et bylivsknudepunkt på Aarhus Ø - et fondsfinansieret offentligt mødested

Iværksætterhuset The Kitchen på Aarhus Universitet bygger bro mellem studerende og erhvervsliv

Square One - et kreativt iværksætterfællesskab i Gellerup og en del af områdets byrumseksperimenter

Højhuset TRÆ på Sydhavnen. Et tværgående samarbejde om et højhus med brug af træ og materialegenanvendelse

VÆRKTØJER

Politikken ledsages af værktøjer og håndbøger. Disse understøtter politikken implementering i processer og beslutningsgange og udvikles og præciseres efter behov.

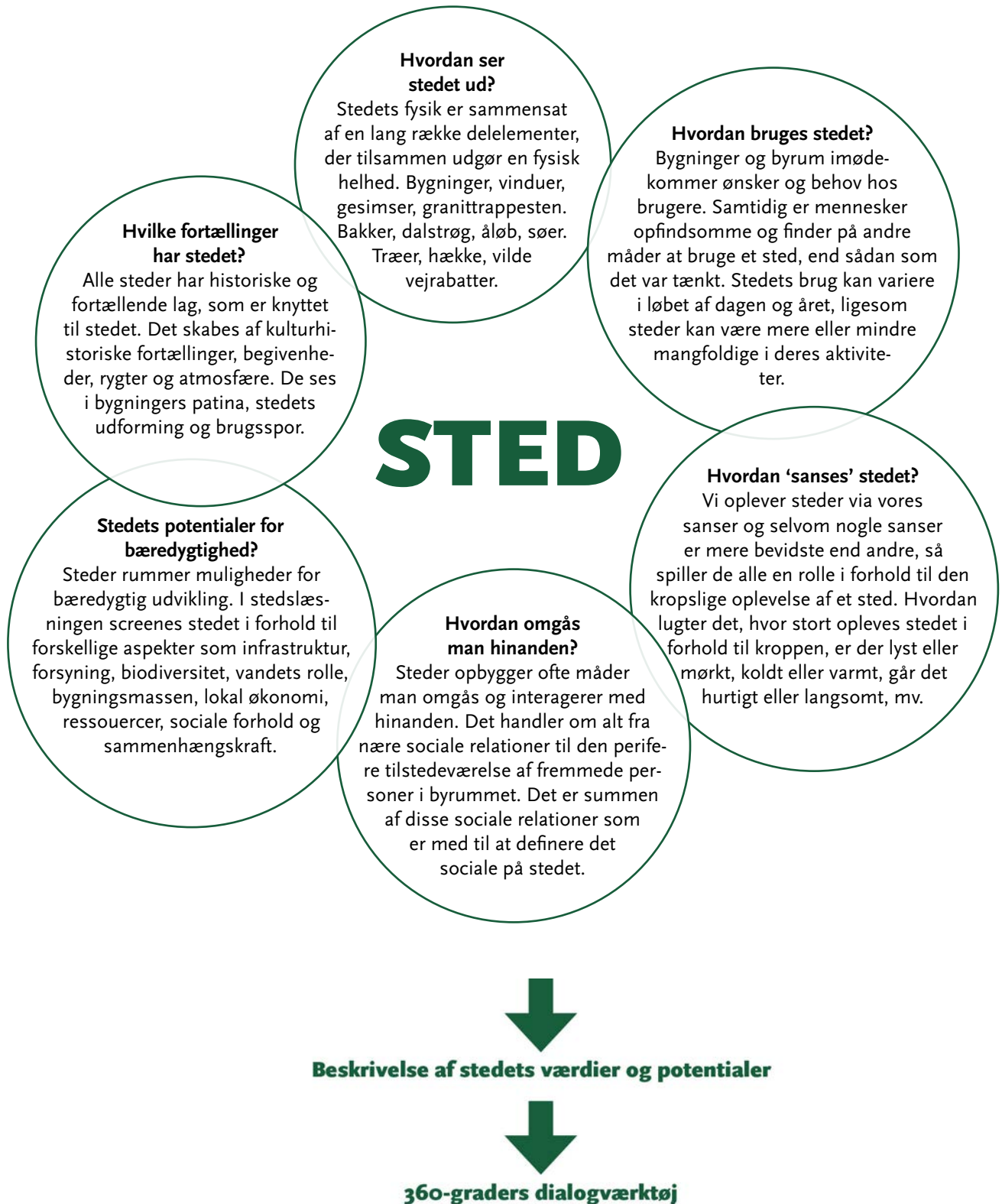
I det følgende præsenteres en række nøgleværktøjer. En model til stedslysning og for 360 graders dialogværktøjet, der danner en metodisk ramme for værdisætning af projekter. Desuden vejledninger i form af en kort guide til reduktion af CO₂, en guide til at arbejde med skalabegrebet og eksempler på bytætheder.

STEDSLÆSNING

Stedsspecifik bykvalitet og arkitektur

Projekter startes op med en stedslæsning, der undersøger og beskriver stedets kvaliteter, styrker og potentialer. Modellen herunder støtter op om en systematisk arbejdsgang. Stedslæsningens hovedpointer samles op i tekst, på kort og i diagrammer. Stedslæsningen danner grundlag for en prioritering af intentionerne, pejlemærkerne og evt. dilemmaer. Disse samles op i 360-graders dialogværktøjet.

Eksempel på de forskellige dele, der samlet giver oplevelsen af et sted

Hvordan ser stedet ud?

- 3-5 etages karrébebyggelse omkranser en baggård med små baggårdshuse.
- Røde teglmure, med hvidsprossede vinduesåbninger afsluttes med synlige tagflader brudt af kviste.
- Formklippede hække lidt højere end øjenhøjde med små åbninger ind til mindre småhaver med krukke og tørresnore.
- 4 meter høje opstammede frugttræer kaster skygge på den lille kortklippede græsplæne.
- 6 bordebænke-sæt med krukke og parasol står ved siden af en tilsodet pizzaovn.

Hvordan bruges stedet?

- Ejerlejligheder af forskellig størrelse.
- Vaskekældre nederst med udgang til gårdhaven.
- Enkelte liberale erhverv i stuetagen mod syd med skraldestation og opbevaring i gården.
- Små baghuse indrettet som bolig eller skure.
- Gårdrum med legeplads fyldt med fælles legetøj, og en opholdsplæne placeret i eftermiddagssolen med mulighed for grill og fællesspisning.

Hvordan 'sanses' stedet?

- Duften af græs og grillmad.
- Lyden af smalltalk, fuglekvidder, babygråd og playlisten fra et åbent vindue.
- Solvarme bord-bænkesæt og koldt græs i skyggen.
- Den store blå forårshimmel overfor den skygefulde nordfacade.
- Sænkede skuldre og langsomhed.

Hvordan omgås man hinanden?

- Børnefamilier, unge kærestepar, enlige ældre og vennepar bor inde i lejlighederne. De møder hinanden i trappeopgangen og i vaskekælderen.
- Når børnene vil lege, rykker de ned til gårdhavens legeplads, hvor de møder børnefamilien fra den modsatte trappeopgang.
- Når solen skinner, tændes der op i grillen til aftensmaden. Der rykkes lidt tættere sammen på bordebænkesættet for at give plads til den ukendte nabo.

Hvilke fortællinger har stedet?

- Bebyggelsen er fra 1910'erne
- I det lille hvide baghus var der engang i 30'erne en smed, hvilket man kan se på hesteskoen over døren.
- Æbletræerne blev plantet af ejerforeningen i 1969.
- Pizzaovnen blev bygget af pizzalauget i 2015.

360° DIALOGVÆRKTØJ

Stedslæsningens konklusioner danner afsæt for udpegning af de pejlemærker, som skal vægtes særligt højt på det pågældende sted. Her bruges 360° dialogværktøjet som et dialogværktøj og styringsredskab med bygherre og rådgivere om kvalitet, og deres tilgang til bæredygtighed og CO₂ reduktion. Alle projekter kan ikke score højt i alle dimensioner, så formålet er både at synliggøre de kompromiser eller afvejsninger, som et givent projekt måtte indeholde, og at fastholde bærende kvaliteter og intensioner igennem processen og i det endelige byggeri og anlæg.

Pejlemærke 1 målsætninger:

- Det grønne er en del af Aarhus' by- og gaderum
- Bygninger og bebyggelser understøtter landskabets karaktertræk og adgang til naturen
- Byudviklingen designes i samspil med vandets veje, rekreative ruter og økologiske forbindelser
- Et stærkt landskabsarkitektonisk koncept er en del af bebyggelsernes kvalitet
- Beplantning med høj natur- eller landskabsarkitektonisk værdi bevares i nye projekter
- Større bygnings-, produktions-, og energianlæg er indpasset arkitektonisk i landskabet
- Klimatilpasning har høj naturkvalitet og bidrager til by- og bolignære rekreative oplevelser

Pejlemærke 2 målsætninger:

- Arkitekturen bidrager til bæredygtig og balanceret udvikling af bydelen
- Nye bygninger og byvækst bidrager positivt til oplevelsen af den samlede bykvalitet gennem helhedsorienteret arkitektur, velproportionerede mellemrum og gode overgange mellem private bygninger og offentlige rum
- Byggerier bidrager til en blandet bydel med en mangfoldighed af boligformer og funktioner og med plads til forskellige livsfaser fra børn til seniorer
- Almene boliger og private boliger fremstår i samme kvalitet og prioriteres ligeværdigt i bebyggelsen
- Byvækst forudsætter udvikling af nye byrum og plads til kultur-, fritids-, bolig-, eller arbejdsfællesskaber

Pejlemærke 3 målsætninger:

- Udvikling i lokalområderne skal bidrage med flere eller bedre offentlige byrum og parker
- Offentlige rum og bygninger inviterer til en mangfoldighed af møder og udgør tilgængelige og trygge knudepunkter for byliv i kommunens forskellige typer bysamfund
- Aarhus Kommune går forrest på høj arkitektonisk kvalitet i design af de offentlige rum (bygninger, byrum og byparker), der har fokus på den menneskelige skala og forskellige typer ophold
- Byrum og byparker fremmer trivsel og sundhed gennem plads til både bevægelse og ro og kan bruges hele året
- Kunst, formidling og kultur integreres som en vigtig del af det offentlige rum og bidrager til inspiration, refleksion og forankring
- Byudviklingen giver plads til, at lokale aktører kan igangsætte egne aktiviteter

Pejlemærke 4 målsætninger:

- Arkitekturen fremmer stedets kvaliteter og bidrager til en ny udvikling
- Arkitekturen forholder sig aktivt til klimadagsordenen, herunder fokus på lavt CO₂-regnskab, klimatilpasning, ressourceopmærksomhed og mulighed for omdannelse til nye funktioner
- Nye bebyggelser udformes efter et stærkt arkitektonisk greb, der inspirerer sanserne og fremmer møder mellem mennesker
- Byggeriet bidrager til nytænkende arkitektur, der svarer på aktuelle behov, drømme og visioner
- Byggeriet har et stærkt arkitektonisk greb, klar komposition, gode lysindfald, rumlige oplevelser, gode planløsninger, velkomponeret materialevalg og smukke detaljer, der stimulerer sanserne
- Arkitekturen respekterer vigtige sigtelinjer og udsyn til himlen
- Der er etableret gode kantzoner mellem opholdsarealer, gaderum og bygninger
- Markante bygningsværker og byggeri på betydningsfulde steder har særlig høj arkitektonisk kvalitet

Pejlemærke 5 målsætninger:

- Nye bebyggelser forholder sig aktivt til bygningernes og bymiljøernes værdier (historisk, arkitektonisk, materielt)
- Bymiljøernes bygninger fra forskellige perioder er synlige i bybilledet
- Bevaringsværdige bygninger, parkanlæg, beplantning og træer bevares, transformeres eller genanvendes i videst mulig grad
- Der er fokus på formidling af steders historie, begivenheder og fortællinger
- Anvendte materialer i anlæg og byggeri patinerer smukt
- Der er fokus på, at nye bygninger er af høj kvalitet. De bliver fremtidens kulturarv

Pejlemærke 6 målsætninger:

- Byvækst er strategisk koblet med kollektiv trafik, mobilitetsknudepunkter og blød mobilitet
- Gade- og vejrum designes med samme omhyggelighed som byrum, og vores vejnet opleves smukke og grønne
- Alléringen, Ringgaden, Ringvejen og indfaldsveje bearbejdes som vigtige byarkitektoniske elementer
- Det er smukt, oplevelsesrigt og sikkert at bevæge sig gennem bymiljøerne i Aarhus – nat og dag
- Visuelt forbindes Aarhus med betydningsfulde sigtelinjer
- Parkering integreres som en del af bebyggelsesstrukturens arkitektoniske idé
- Mobilitetsskift er en æstetisk og rumlig oplevelse
- Gående, cyklende og kollektiv trafik er prioriteret i bydelenes udvikling

Pejlemærke 7 målsætninger:

- Der er let adgang til viden om byudvikling og ny arkitektur i Aarhus
- Nye projekter betragtes som en god nabo
- Lokale aktørers viden og engagement er en del af udvikling, bevaring og omstilling til mangfoldige, bæredygtige bydele
- Der gives plads til eksperimenterende områder og steder med høj grad af brugerdriven udvikling
- Projektets formål, status, proces og muligheder for indflydelse er tydelige
- Projektets intentioner og påvirkning af stedet er ærlig og velkommunikeret
- Betydningsfulde projekter drøftes tidligt og bredt politisk og blandt borgere og interessenter

Pejlemærke 8 målsætninger:

- Aarhus Kommune bidrager til øget bevidsthed om byudvikling, bykvalitet og arkitekturens værdi og betydning
- Aarhus er anerkendt for høj bykvalitet og god arkitektur, samt innovative og bæredygtige løsninger
- Kommunen opbygger videns- og erfaringsudvikling gennem lokale, nationale og internationale samarbejder og partnerskaber
- Innovation, vidensdeling og erfaringsopsamling er del af byggeri og byudvikling i Aarhus
- Som bygherre går Aarhus Kommune forrest i forhold til innovation, arkitektonisk kvalitet og den brede bæredygtighed i byggeriet

GUIDE TIL CO₂-REDUKTION

Byggeriet og byudviklingen skal bidrage til at nå målet om CO₂-neutralitet i 2030. Herunder en oversigtsguide, der peger på reduktioner i forhold til planlægning, byggeri og adfærd.

CO₂-reduktion i byudvikling

Planlægningstilgange

- Genbrug i videst muligt omfang eksisterende byarealer ved nye projekter frem for at inddrage nyt areal
- Skab sammenhæng mellem klimaplaner og byudviklingsplaner
- Opkobling til eksisterende forsyningsinfrastruktur
- Den kompakte by er ressourcebesparende
- Nærhedsprincip: Hverdagsbehov kan tilgodeses inden for lokalområdet
- Genanvend eksisterende bygninger på arealet
- Genanvend eksisterende rekreative områder eller beplantninger
- Adgang til kollektiv infrastruktur og opkobling til eksisterende stinet
- Demografisk diversitet – variation i boligtyper, ejerformer og funktioner – og fleksibilitet over tid
- Vandoptimering – genanvendelse af regnvand, håndtering, opsamling og bortledning af overfladevand

Energistrategi

- Bygninger og bydele skal kunne bruge, dele, lagre og producere energi i form af varme og strøm.
- Lokal energiproduktion
- Energistrategisk perspektiv på alle bydele – samarbejde om omstilling
- Forbered til at bydele og bygninger producerer energi
- Tabsminimering og gevinstmaksimering
- Udnytte teknologi til at optimere og skabe fleksibelt forbrug også på tværs af matrikelskel

Bæredygtig adfærd

- Gør det klimavenlige let
- Stærk bæredygtig identitet understøtter bæredygtig adfærd
- Synlige tiltag skaber bæredygtig adfærd
- Lokal fødevarerproduktion og ressourcedeling
- Grønne udearealer med lokale arter

Fokus i anlægsfase

- Transport af materialer fossiltfrit
- Byggemodning ved hjælp af fossilfri maskiner og køretøjer
- Strategi for lokal genanvendelse af jord
- Etablering af eller forberedelse til øget elnetkapacitet
- Plads til batterier/transformerstationer, el-ladestandere

CO₂-reduktion i byggeriet

Genbrug/genanvendelse

- Genbrug af eksisterende bebyggelse: I sin helhed, som byggeklodser til det nye byggeri eller som byggeklodser til andet byggeri
- Genbrug materialer fra andres overskud
- Adskilleligt byggeri, så bygningsdele kan genanvendes
- Fleksibel indretning og funktionalitet som kan ændres over tid
- Genanvendelse af eksisterende materialer
- Jordbalance på området eller i nærheden

Bygningens energistrategi

- Kan bygningen bidrage til sin egen – og områdets – energihåndtering
- Design med tanke for reduceret energiforbrug i brugssituationer
- Design med indbygget energiproduktion – til bygningen og/eller området
- Kan bygningen lagre strøm og varme?

Materialevalg

- Opmærksomhed på CO₂-udledning og ressourceknaphed
- Overvej materialeproduktion og materialetransport
- Lav forarbejdningsgrad og høj grad af fornybare ressourcer giver som udgangspunkt mindre CO₂-udledning
- Lokalt producerede materialer nedbringer udledningen i transporten af materialerne
- Materialer af god kvalitet holder længe, patinerer smukkere og kan vedligeholdes/repareres kontinuerligt

Adfærdstøttende design

- Affaldssortering
- Fokus på godt indeklima og lysindfald
- God og sikker cykelopbevaring nær hjemmet
- Tænk over størrelsen – overvej mulighed for delekvadratmeter
- Tænk i mødesteder og fællesfunktioner inde og ude

Ved opførelsen

- Fossiltfri bygningsopførelse
- Transport af materialer fossiltfrit
- Affaldssortering og take back ordninger
- Energistyring

GUIDE TIL AT ARBEJDE MED ARKITEKTURENS MANGE 'SKALAER'

Inden for arkitektur tales der ofte om skala og hvordan de forskellige skalatrin hænger sammen. Altså om sammenhængen mellem landskabet, bydele, bykvarterer, bygninger, bygningsdele og detaljer.

Mange af de bedste arkitektureksempler, udmærker sig ved at have tænkt i både de store træk og i de små detaljer, og hvordan elementerne spiller sammen. Materialelementet; murstenen, træbrættet, skruen som sættes sammen til en bygnings-

komponent, et design af en døråbning, vinduesnichen eller facadepartiet. Hvor bygningsvolumenet er tænkt i sin helhed og i sammenhæng med omgivelserne: Højden, materialesammensætningen, formen, rytmen. Bygningen er placeret i forhold til nabobygninger, gadeforløb, en bebyggelse som er indskrevet i bydelen. Bydelen er koblet an til de omkringliggende bydele via veje, stier, landskaber. Landskabet som det grundlæggende. Terrænet, beplantningen, vinden, solen.

Bygningens rum

Hjemmet, kontorpladsen, børnehaven, plejehjemmet. Vi påvirkes af deres kvaliteter. Er der et dejligt indeklima, et smukt lysindfald? Kan vi følge med i omgivelserne?

De mindste detaljer

Hvordan føles dørhåndtaget, plankegulvet, akustikken? Hvordan patinerer detaljerne?

Bygningen og nabolaget

Nabolaget er gaden, karreen, parcelhusvejen. Skabes der plads til ophold og møder? Bidrager facaden med skønne detaljer i gadebilledet. Er der beplantning omkring projektet?

Den nære kontekst

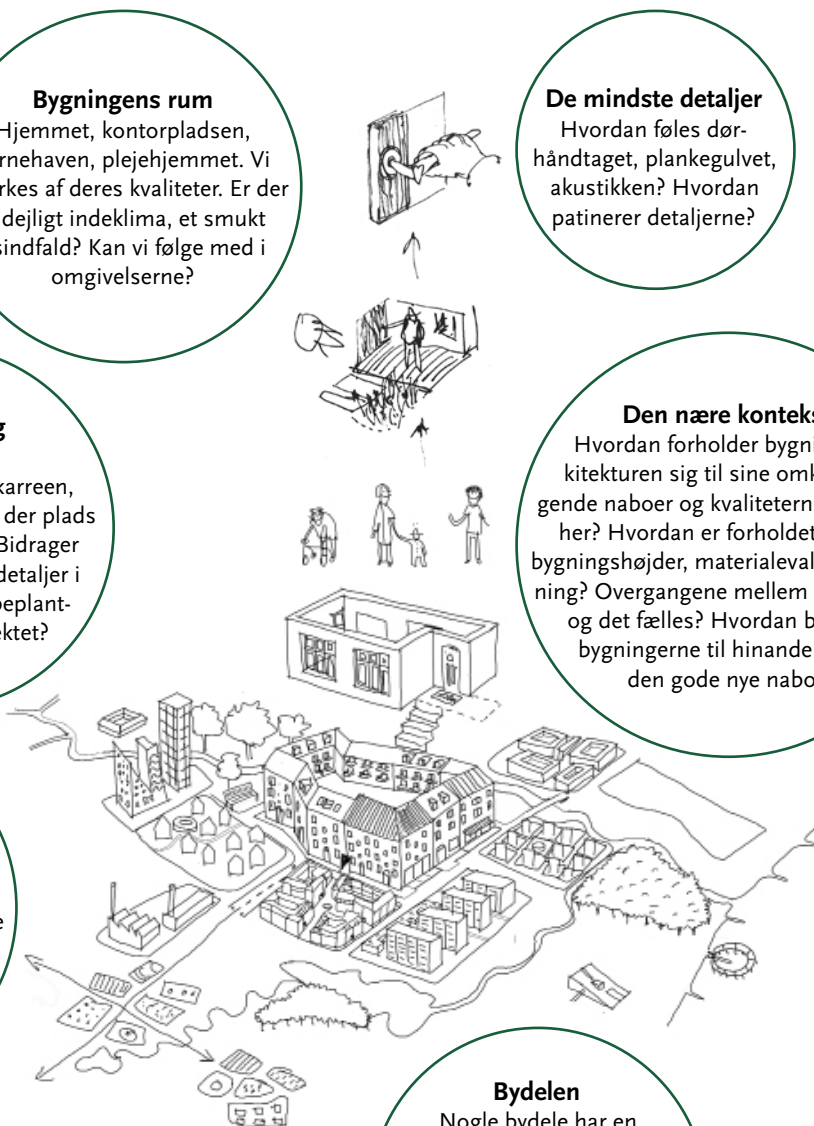
Hvordan forholder bygningsarkitekturen sig til sine omkringliggende naboer og kvaliteterne, vi finder her? Hvordan er forholdet mellem bygningshøjder, materialevalg, formgivning? Overgangene mellem det private og det fælles? Hvordan bidrager bygningerne til hinanden som den gode nye nabo?

Landskabet

Landskabet er grundlag det byggede. Landskabet forbinder regnvand, grønne korridorer, bakkestrøg og ådale, der kan løbe igennem hele kommunen, men samtidig udspiller sig konkret på det enkelte sted.

Bydelen

Nogle bydele har en tydelig identitet mens andre hovedsageligt er bundet sammen af et stednavn. Her er det relevant at spørge, hvordan projektet bidrager til bydelens identitet.

3+3 etager

Synlige tagflader med karnapper med reference til nabobebyggelsen

Røde teglsten, røde fuger, røde vinduesrammer, røde tagplader, rød dørniche

Opstammet vejtræ med trækrone

Terrænspring skaber spændende gaderum

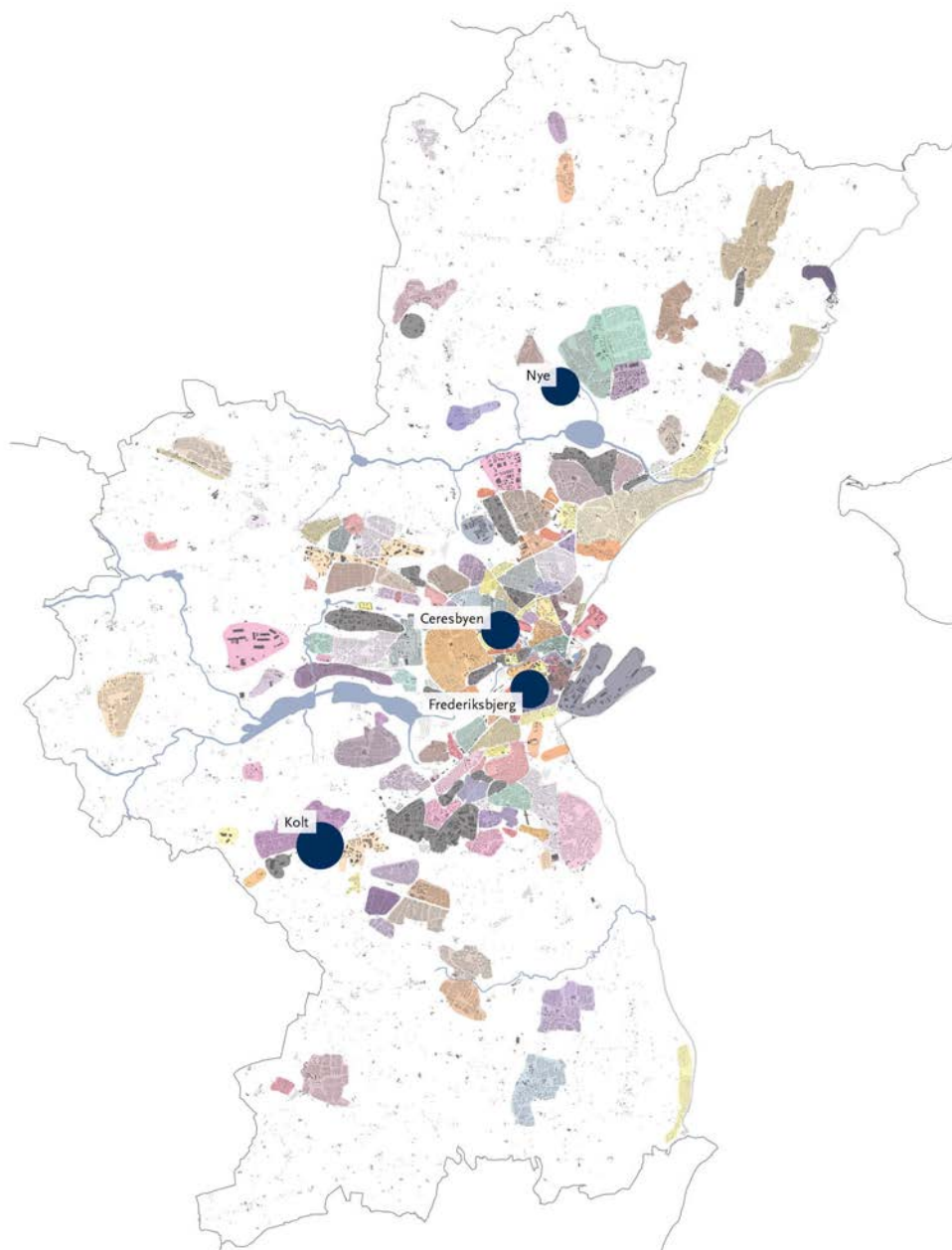
Lommeparkering mellem grønne bede

EKSEMPLER PÅ SAMMENHÆNG MELLEM TÆTHED, BYOPLEVELSE, BYRUM OG ARKITEKTUR

Tæthed, struktur og bykvalitet

Arkitekturen har stor betydning for steders identitet og det liv, der udfolder sig. På bydelsniveau har bebyggelsesstruktur og bebyggelsesprocent indflydelse på oplevelsen af områdets bymæssige karakter. På siden overfor ses fire forskellige byområder med forskellige tætheder og bebyggelsesstrukturer.

Oplevelsen af tæthed påvirkes af, hvordan områdets ophold, arealer, natur og parkering er indrettet.

Ny oplandsby, Nye

Gennemsnitsbebyggelsesprocent: 60 % • Bygningshøjder: 1-4 etager

De nye boligbebyggelser ligger som bymæssige klynger i landskabet. Naturen trækkes helt ind til bygningskroppene og fælles arealer er knyttet til vand og grønning

Blandet, transformeret by, Ceresbyen, byparken og Vesterbro

Gennemsnitsbebyggelsesprocent: 175 % • Bygningshøjder: 2-30 etager

Tæt og blandet by med smalle slyngede gadeforløb der forbinder større pladser i bydelen. Bygningskroppe definerer gadeprofiler. Det tætte suppleres med en åben bypark.

Karrebyen, Frederiksbjerg

Gennemsnitsbebyggelsesprocent: 185 % • Bygningshøjder: 4-5 etager

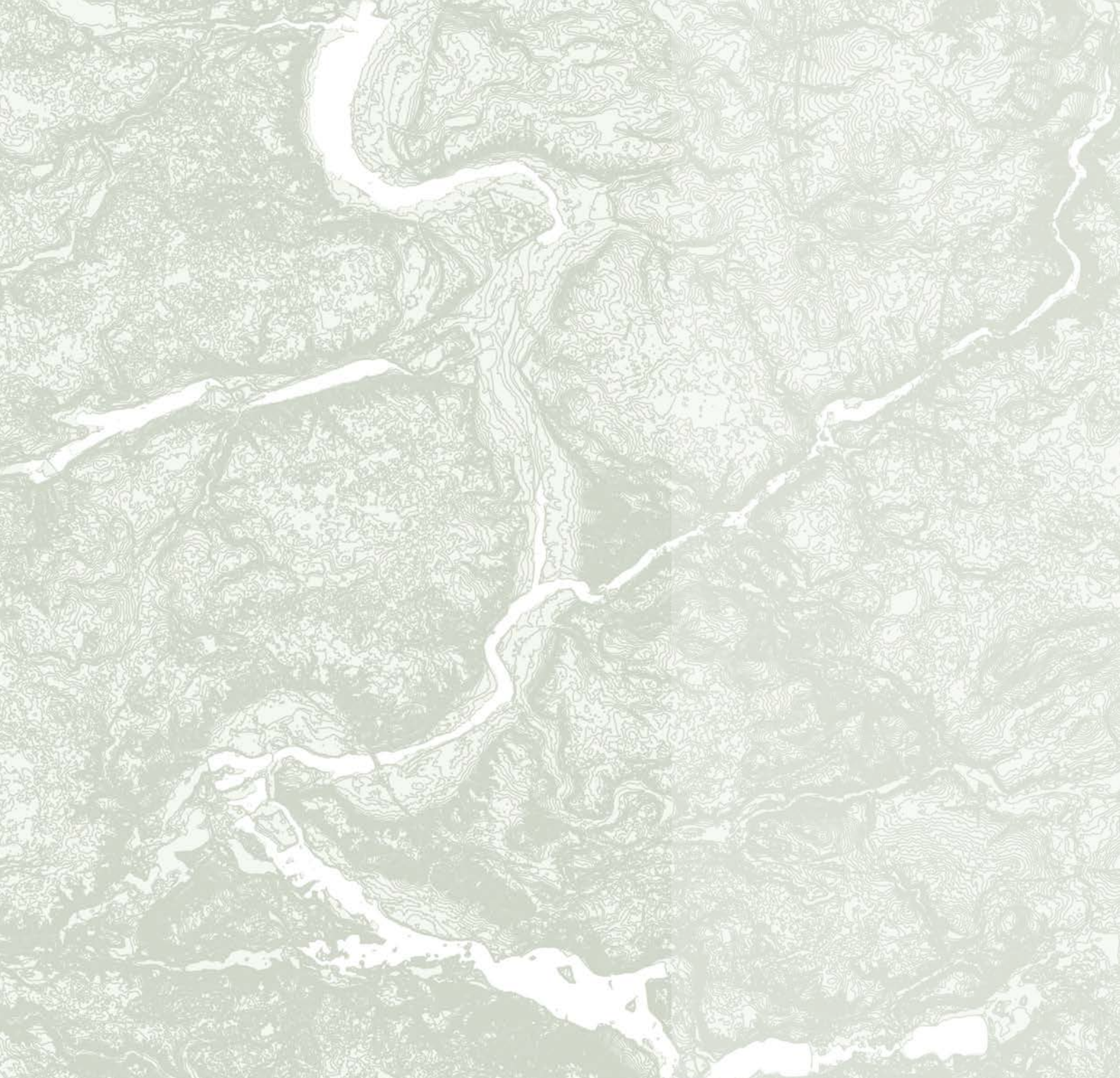
Den røde karreby, 4 etagers røde bygninger definerer de brede gadeprofiler med brede fortorve og allétræer

Kolt

Gennemsnitsbebyggelsesprocent: 30 % • Bygningshøjder: 1-2 etager

Området er sammensat af mindre, homogene bebyggelser af rækkehus eller fritstående parcelhuse i 1-2 etager. Bebyggelserne omkranses af grønne arealer med stisystemer der forbinder til offentlige funktioner

TEKNIK OG MILJØ
Aarhus Kommune
Karen Blixens Boulevard 7
8220 Brabrand

